

BEITEBRUKSPLAN
FOR
FINNEMARKA
BEITELAG

INNHOLDSFORTEGNELSE

INNHOLDSFORTEGNELSE	1
Sammendrag.....	4
Forord og bakgrunn.....	6
1. Perspektiver.....	8
1.1 Fakta om området.....	8
1.2 Historikk.....	8
1.3 Historiske dyretall	9
1.4 Beiterett	11
1.5 Lovverket	12
Grannegjerdeloven av 5. mai 1961	12
Beiteloven av 16. juni 1961.....	12
1.6 Organisering	14
1.7 Nåsituasjon	16
1.8 Framtidig perspektiv	17
2.1 Bruk som har beiterett i Finnemarka:.....	18
2.2 Dyretall.....	18
2.3 Driftsformer.....	19
2.4 Driftsutfordringer	19
3. Verdiskaping	20
3.1 Forressurser	20
3.2 Kjøtt og ull	22
3.3 Kostnader ved å bruke utmarksbeite	23
3.4 Sysselsetting	24
3.5 Kulturlandskap	24
3.6 Tilgjengelighet	25
4. Utfordringer.....	27
4.1 Tap av sau.....	27
4.2 Rovdyr.....	28
4.3 Løshunder.....	28
4.4 Jakt	29
4.5 Skogskader, storfe og spesielt kjøttferaser	29
4.6 Gjengroing og biologisk mangfold	30
4.7 Glitrevannverket.....	30
4.8 Hyttebygging og planarbeid	31
4.10 Turisme.....	34
4.11 Kartlegging.....	35
4.12 Informasjonsstrategier	35
4.13 Fellestiltak med andre	36
4.14 Koordinering	36
5. Tiltaksdel.....	37
LITTERATURLISTE	38
VEDLEGG	39

Sammendrag

Virkesfeltet for Finnemarka Beitelag er det fellesbeite som begrenses i vest og nord av Drammenselven og Tyrifjorden, i øst av Holsfjorden og veien fra Svangstrand, bygdeveien til Tronstad, videre Lierelven til Drammensfjorden og i syd Drammensfjorden til Drammen.

Beitebruksplanen er en dokumentasjon av viktige forhold som gjelder beitebruk. I løpet av prosessen med å lage planen er det utarbeidet et forslag til retningslinjer for beitebruk i Finnemarka som beitebrukerne bør følge. Dette er det opp til Finnemarka Beitelag og Finnemarka Utmarksråd å forvalte og samarbeide om videre.

Beiteretten har vært et omdiskutert tema gjennom planarbeidet, men det er et svært omfattende arbeid å finne dokumentasjon for hvert enkelt bruk i forhold til tradisjonell setring, oppdeling av bruk, salg av skog og eventuell fradeling av beiterettigheter. Det har derfor ikke vært noen intensjon om å bruke dette planarbeidet til å dokumentere eller ikke dokumenter slike rettigheter. Det er en privatrettslig sak mellom den som slipper beitedyr og grunneiere i det aktuelle området. Finnemarka beitelag har det imidlertid som en forutsetning at de som er medlemmer må ha beiterett. § 3 i vedtektene sier at ”Som medlem av Finnemarka Beitelag kan styret oppta til enhver eier og bruker av jord og skog innenfor lagets virkesfelt, som har rettigheter til beite i området.”

Det er om lag 35 aktive beitebrukere i Finnemarka. Disse slipper om lag 500 storfe og om lag 5500 sauer. Dyretallene varierer litt fra år til år, og i 2004-2005 var de økt litt igjen etter en nedgang i 2002-2003.

Historiske tall forteller at sauetallet økte gjennom 1900-tallet for de tre landbrukskommunene; Lier, Øvre Eiker og Modum. Det finnes lite med tall fra før 1900, men det man har funnet for sauer i Modum i 1845 viser at det var like mange sauer i Modum på den tida som det er i dag; omlag 4000 sauer.

Når det gjelder storfe så har disse tallene gått nedover på 1900-tallet totalt sett i hver av de fem kommunene. Kun i Modum har det vært en økning på storfe de siste 15 år, og dette skyldes trolig at flere har begynt med ren kjøttproduksjon på kuene sine. Dette medfører også noen nye raseslag som har bedre kjøttfylde. Noen grunneierlag mener at dette er en del av utviklingen gjennom tida, mens andre grunneierlag har sterke meninger om at utenlandske kjøttferaser må forbys. Dette er beskrevet nærmere i planen, men planarbeidet kan ikke beslutte ønsker og innspill som har kommet inn i løpet av prosessen.

Det er regnet ut at det er plass til om lag 19 000 beitedyrenheter i Finnemarka på bakgrunn av bonitet og beitekvalitet. En beitedyrenhet tilsvarer en sau og ¼ storfe enhet. 5500 sauer og 500 storfe betyr at det blir sluppet om lag 7 700 beitedyrenheter i Finnemarka. Så det er plass til mange flere utifra områdets beskaffenhet. Verdien av det som blir beitet er omregnet til 780 000 forenheter melk (FEm), noe som igjen tilsvarer en verdi på 2 340 000 kroner. Samla verdiskaping hvis man regner med kjøtt og ull som blir produsert av dyr som bruker beitet i en periode av livet er på vel 8 millioner kroner. Dette er også inkludert tilskudd til dyr på utmarksbeite som var på 570 000 kroner i 2003. Kostnader som beitebrukerne har ved å benytte seg av denne felles-ressursen er anslått til om lag 700 kr pr. beitedyrenhet. Det vil si kr. 140 pr sau som slippes på beite. Dette er også inkludert egeninnsats. Det er selvfølgelig i husdyrbrukerens interesse å bruke beitet og det er jobben hans som blir betalt når slaktet

- Beitebruksplan Finnemarka -

selges. Det er likevel viktig å få fram at de som er beitebrukere tar vare på en ressurs på vegne av alle grunneiere i området.

Uten kontinuerlig beitebruk og et fungerende beitelaget vil det være mye tyngre for en ny generasjon eller kjøpere av en gård å ta i bruk igjen denne ressursen. Og kvaliteten på beitet blir mye dårligere hvis ikke beitet brukes og holdes i hevd.

Beitebruksplanen har også sett litt på konsekvenser og utfordringer for utmarksbeite og biologisk mangfold i forhold til rovdyr, friluftsliv, hyttebygging, jakt og skogbruk.

En av de viktigste formålene med å lage beitebruksplan har vært at beitebruken skal tas hensyn til når det gjelder arealplanlegging. Det er derfor veldig viktig at både beitebrukere, grunneiere, byråkrater og politikere blir oppmerksomme på viktigheten av å skrive noe om beitebruk og gjerdehold i kommunale planer som gjelder utmarksarealer. Derfor bør også denne beitebruksplanen tas opp til politisk behandling i kommunene.

Det er foreslått en del tiltak som kan gjøre samarbeidet bedre for alle brukere av utmarka. Beitebruken i Finnemarka representerer totalt sett en svært positiv bruk av utmarksressursene som ellers ville ligget ubenyttet.

Forord og bakgrunn

Fylkesmannens landbruksavdeling har lenge ivret for at hvert beiteområde bør ha sin egen beitebruksplan. Arbeidet i Finnemarka kom konkret i gang i 2002 etter at landbrukskontoret i Modum hadde hjulpet Finnemarka Beitelag og Øst-Modum grunneierlag med en søknad om tilskudd til sperregjerde på Øst-Modum. Flere så at det kunne være nyttig for beitelaget og gå gjennom prosessen som en slik beiteplan er, særlig ved å innlemme grunneierlagene og få til en dialog med dem. Søknad ble sendt landbruksavdelingen om midler gjennom ordningen organisert beitebruk. Det ble opprettet en styringsgruppe med en representant fra hvert landbrukskontor i de fem berørte kommunene Lier, Drammen, Nedre- og Øvre Eiker og Modum, leder av Finnemarka Beitelag, Øivind Gurandsrud, og leder av Finnemarka Utmarksråd, Kjell Langer Werp. Siden beitelaget er formell oppdragsgiver ønsket vi en beitebruker til, og fikk med Hans Johan Skretteberg som også er beiterepresentant i Finnemarka Utmarksråd. I forbindelse med Glitrevannverket har han gjort en god jobb med å forsvare beitebrukerne sine interesser, og hans kompetanse var derfor også svært viktig å få med i styringsgruppa.

Finnemarka Utmarksråd er en sammenslutning av de ni grunneierlagene rundt Finnemarka samt den største enkeltskogeieren A/S Børresen.

Lars Aamodt, landbrukskontoret i Modum har vært prosjektansvarlig.

Arbeidet er utført som et prosjekt med innleid hjelp av Tone Ranheim Rolfstad, ansatt i Athene prosjektledelse as.

Arbeidet er finansiert slik:

Tilskudd fra hvem	Beløp i kroner (inkl. mva)
Tilskudd fra Finnemarka Beitelag	6 200
Tilskudd fra grunneierlag + Børresen: (9x 3000,-)	27 000
Tilskudd fra fem kommuner: (5x 6200,-)	31 000
Organisert beitebruk:	40 000
Bygdeutviklingsmidler:	30 000
Sum	134 200

Av disse pengene er 25 % betalt til staten i merverdiavgift. I tilskuddene fra fylkesmannen er det ikke lagt på moms i tillegg, slik at der måtte momsen betales av tilskuddet.

I tillegg kommer dugnadsinnsats:

Styringsgruppa	kr. 36 000,-
Beitelaget	kr. 10 000,-
Prosjektansvarlig	kr. 11 000,-

- Beitebruksplan Finnemarka -

Mange grunneiere har jo også engasjert seg, men det var ikke tatt med på forhånd. På bakgrunn av antall møter kan det utgjøre om lag kr. 22500,-

Total dugnadsinnsats ligger derfor rundt kr. 80 000,-, og kostnadsrammen for hele planen ble om lag kr. 215 000,- totalt.

Styringsgruppa hadde sitt første møte 28. februar 2002 der Øivind Gurandsrud i Finnemarka Beitelag ble valgt til leder av styringsgruppa. Gruppa har hatt i alt seks rene styringsgruppemøter, to møter med representanter for grunneierlagene og tre mindre møter der bare noen i gruppa har vært med. Medlemmene i styringsgruppa har lagt ned mye arbeid i møtene og ellers med innsamling av data. Nest siste møte i styringsgruppa var 2. februar 2004, og da ble det bestemt at planen skulle sendes ut til beitelag, grunneierlag og kommuner slik at disse kunne komme med eventuelle innspill i løpet av permisjonsåret til prosjektlederen april 2004 – mars 2005.

Styringsgruppa hadde et siste møte 29. august 2005 og nye innspill som var kommet inn til høringsfristen 1. juni 2004 ble diskutert. Ny leder av Finnemarka Beitelag Georg Aamodt var også med og fikk orientering om planarbeidet. Viktige momenter er innarbeidet i dette sisteutkastet av planen. Nå er det opp til alle landbrukskontorene å få behandlet planen politisk i de ulike kommuner. Den blir også sendt ut til orientering til alle lag og foreninger som har bidratt.

*Øivind Gurandsrud
Finnemarka Beitelag*

*Kjell Langer Werp
Finnemarka Utmarksråd*

*Hans Johan Skretteberg
Finnemarka Utmarksråd, beiteutv.*

*Karl Halvor Langerud
Landbrukskontoret i Øvre og Nedre Eiker*

*Brith Inger Riis
Landbrukskontoret i Drammen*

*Lars Kyllingstad
Landbrukskontoret i Lier*

*Lars Aamodt
Landbrukskontoret i Modum*

Prestfoss 10. januar 2006

*Tone Ranheim Rolfstad
Prosjektleder
Athene prosjektledelse as*

1. Perspektiver

1.1 Fakta om området

Finnemarka utgjør et sammenhengende skogsområde på 430 000 dekar mellom Drammenselva, Tyrifjorden, Holsfjorden og Lierelva og er delt mellom fem kommuner; Lier, Drammen, Nedre Eiker, Øvre Eiker og Modum.

Finnemarka eies av om lag 480 private skogeiere i de fem kommunene. De fleste har eget gårdsbruk (notat fra 1978, Aalstad, S., 2000). I tillegg er det en stor skogeier, Børresen AS, som i dag eies av Orkla-konsernet.

Det er mange setrer spredt over mesteparten av det 430 000 dekar store området. Dette viser både tidligere utnyttelse av området, og at det er beitemuligheter i store deler av marka.

1.2 Historikk

Utmarksbeiting er en svært gammel tradisjon i Norge; det finnes spor etter beiting i utmark som er over 8000 år gamle. Beiting med husdyr i utmark og rikelig tilgang på vilt har vært den viktigste forutsetningen for bosetting og overlevelse i hele landet.

Sagn forteller om bebyggelse i Finnemarka før svartedauden (ca. 1350), men bygdebøkene i Modum og Lier forteller ikke noe eksakt om bosetting før på midten av 1600-tallet. Da kom i hvert fall flere finske innvandrere og slo seg ned rundt den store skogsjøen Glitre, i hjertet av marka som har fått navnet Finnemarka etter den finske innvandringen. Det var en gang rundt 30 små gårdsbruk her, men etter at skolen ved Bottolfs ble nedlagt i 1946, gikk det raskt nedover med bosettingen. På slutten av 70-tallet flyttet Einar Rasmussen Berget fra stedet Dammen og ned til Sjøstad i Lier, og dermed var en flere hundre år gammel bosetting gått over i historien (Schandy, T. og Helgesen, T., 2000).

Finnene drev svedjebruk og fikk derfor ingen høy stjerne hos de øvrige brukerne av marka. Skogen i Finnemarka tilhørte kirken på 1600-tallet, og i 1651 skrev sognepresten i Modum et alvorlig klageskriv. Særlig mente han de nye landsmennene ødela skogen og seterbeitet (Schandy, T. og Helgesen, T., 2000). I 1654 ble det bokført at prestebølet på Heggen fra Arilds tid har brukt disse plassene til seterbruk og fehavn. Om en antar at presten så 200-300 år tilbake i tida, må det ha vært seterbruk her før svartedauen (Lund, Th. 1996). Da finnene bosatte seg i Finnemarka skrev presten på Heggen til statholderen i Kristiania at finnene måtte jages ut blant annet fordi de ødela frihavna. (Røgeberg, B. 1982).

I Finnemarka ble det kjøpt opp mye skog fra 1800-tallet og utover. Det var skoger som lå vanskelig til og var lite verdt som virke. Det vi kjenner som Børresen-marka i dag ble først kjøpt opp av andre fra 1845 og utover. Børresen A/S kom til Finnemarka i 1909 ved at de kjøpte opp alt fra Hoffgaard (Sjøstad-marka), ca 60 000 da og 60 000 da av Stibolt (Rustan-marka). Da var skogene allerede adskilt fra de forskjellige gårdene, samt at Børresen A/S kjøpte opp noen små teiger etter det. Hoffgård drev med litt av hvert, som også innbefattet drift av en trevarefabrikk. Det begynte å gå nedover med dem og så solgte de blant annet til Børresen A/S. Stibolt kjøpte også opp en del, og det var de som opprinnelig anla Tronstad bruk (Gurandsrud, Ø. pers. medd).

Det var både setring og beiting i området på den tida da skogene ble kjøpt opp. Hvis beiteretten skulle vært ute måtte den vært avsagt i løpet av en rimelig tid, noe som ikke har skjedd (Lund, Th., pers.medd).

På midten av 1900-tallet ønsket Modum kommune nytt liv i Finnemarka etter avfolkingen på begynnelsen av århundret. A/S Børresen (i dag en del av ORKLA-konsernet) eide 120 000 dekar skog, og Modum kommune ønsket å kjøpe opp 8 000 dekar for å ta i bruk igjen de 400 dekar med dyrkbar mark som var i ferd med å gro igjen. De ønsket å foreta nydyrking, opprette felles seter og selge skog til skogløse nedi bygda. Men saken endte i en høyesterettsdom i 1961 og A/S Børresen fikk beholde skogen sin (Schandy, T. og Helgesen, T., 2000).

Alf Dahlgren er født på gården Korsrud, Oddevall i Lier i 1917 og forteller følgende til Øivind Gurandsrud (februar 2004):

Beiteretten til husdyr i Finnemarka bygde på at gårdene i tidligere tider hadde brukt seter i skauen. Korsrud hadde brukt Vikeråsetra i Justad-marka. Korsrud hadde ikke egen skog til gården. Faren til Alf kjøpte tre teiger i Merenmarka etter hvert fra Bakkemerens gårder.

Dyra blei leid til skogs. Det var avtalt mellom naboer når de skulle slippe, aldri bestemt dato, men når det var beite nok på skauen. Til Oddevall meieri var ca 20 andels eiere og alle beita på skogen.

Dyra blei sleppt enten i Svere bakkane eller/og i Meren-marka.

Dyr fra alle Mørkgårdene blei også sleppt i Meren-marka. Dyra gikk om hverandre om sommeren.

Det hendte at de måtte både til Eiker og Modum etter dyr og omvendt. Merking var et metallskilt med navn på.

Det var lite sau før 1940. Sauetallet økte under andre verdenskrig, og økte på nytt etter 1970.

Forpakteren av Justad som eies av A/S Børresen (Rundbråten hadde dyr på skogen). Likeså hadde Husmorskolen (i dag Sjøstad som eies av Jon Sand) dyr på skogen.

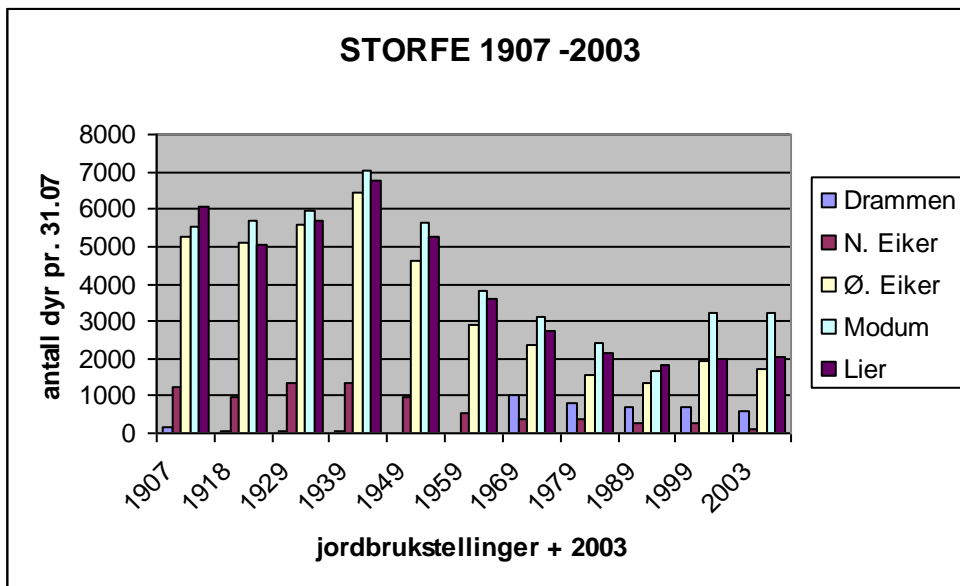
Det har alltid vært rikelig med beite i Finnemarka. Dahlgren kan ikke huske overbelegg eller lite med beite.

Han kan heller ikke huske at det har vært rettssaker eller beitetvister med fellende dom.

Konflikter med A/S Børresen har det ikke vært noe av.

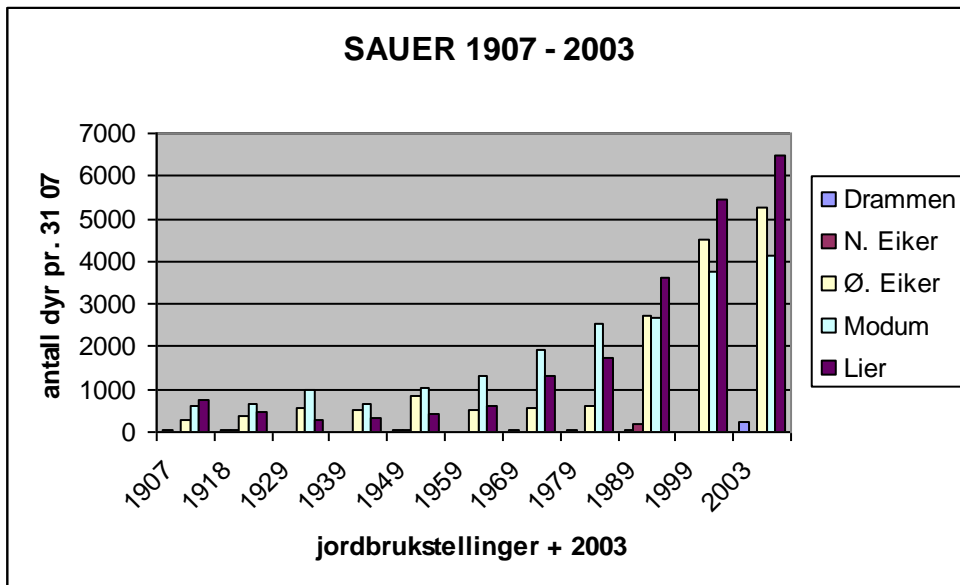
1.3 Historiske dyretall

Under følger en historisk oversikt over husdyrholdet i kommunene rundt Finnemarka fra 1907 til 2003. **Tallene gjelder for hele kommunen.** Fram til 1999 er det jordbrukstallinger som er grunnlaget, mens i 2003 er det søknad om produksjonstilskudd pr. 31.07 som gir tallet.

Figur 1.3 a:

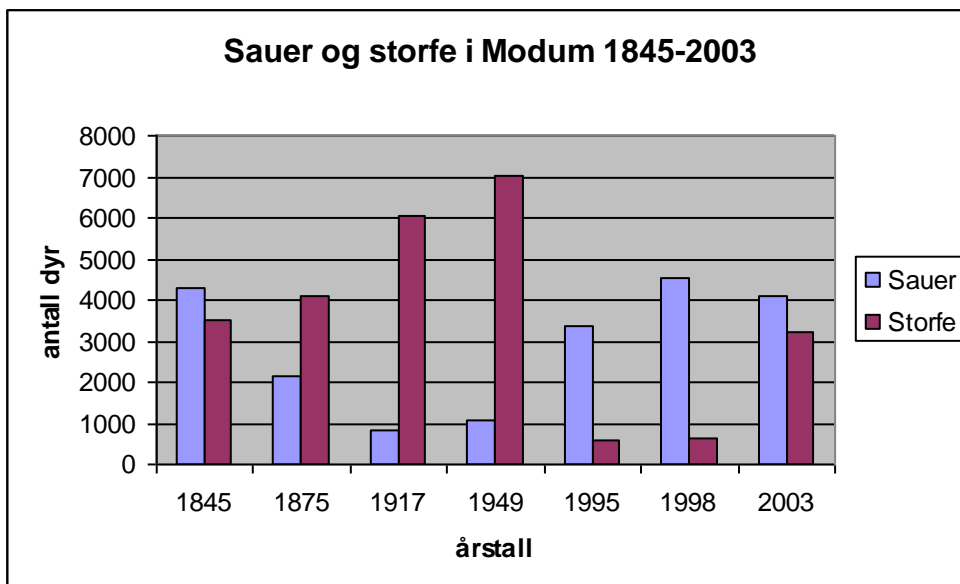
Utvikling av husdyrholdet for storfe for kommunene rundt Finnemarka fra 1907 til 2003. Tallene gjelder HELE kommunen og ikke bare de dyrene som går i Finnemarka. I Drammen er ikke Skoger med i tallmaterialet før etter sammenslåinga i 1964.

Figur 1.3.b:

Utvikling av husdyrholdet for sauer for kommunene rundt Finnemarka fra 1907 til 2003. Tallene gjelder HELE kommunen, ikke bare Finnemarka – delen av kommunen.

Oversikten viser at storfeantallet har gått nedover i løpet av forrige århundre, mens sauetallet har steget siden 1950, særlig i Lier, Modum og Øvre Eiker. I de andre kommunen er det ikke så mange som har husdyr, i alle fall ikke i den delen av kommunen som hører til Finnemarka. I boka Sauens historie i Modum har de funnet tall for saueholdet helt tilbake til 1845, og det er interessant å se at på den tida var det like mye sau som i dag.

Figur 1.3.c. Tall for sau og storfe i Modum hentet fra boka Sauens historie i Modum (Lund, T. 1998). Tallene for storfe i 1995 og 1998 er noe lave, trolig har de tatt med bare kuer, ikke alle slag storfe på tellingene her. For 2003 er tallene hentet fra www.slf.dep.no sine statistikker for produksjonstilskudd.

1.4 Beiterett

Beiteretten er en av de eldste bruksrettene som er knytta til utmarka. Den er nevnt allerede i Magnus Lagabøtes landslov fra 1284. Hvor viktig utmarksressursene var for livberging og bosetting, kommer godt fram i gamle rettsprotokoller. Saker om retten til jakt, fiske, beiting, slått m.m. er mange.

Selve beiterettene er klare på Øståsen. De har vært felles for grunneiere som sokner til området fra alle kommunene rundt Finnemarka-kalotten i lang tid (Lund, Th. 1996). I 1723 var den alminnelige oppfatningen at det var urimelig at hver bonde i Lier skulle gjerde inn sin egen utmark og beite. Fra dette årstallet ble det enighet om felles beiterett (Lund, Th. pers.medd.).

De gamle "Love for Øst- og Veståsens Fredningslag" fra 1937 definerer rettighetshaverne til beite på en klar og grei måte, og dette er også blitt § 1 i vedtektene til Finnemarka Beitelag. Her står det at:

"Virkesfeltet er det fellesbeite som begrenses i vest og nord av Drammenselven og Tyrifjorden, i øst av Holsfjorden og veien fra Svangstrand, bygdeveien til Tronstad, videre Lierelven til Drammensfjorden og i syd Drammensfjorden til Drammen.

Ifølge Finnemarka Utmarksråd er dette et klart utgangspunkt for beiterettshavere (Aalstad, S., 2000). Dette har ikke vært prøvd i retten, så selv om det har vært et sterkt ønske fra enkelte grunneierlag og store skogeiere som A/S Børresen er det ikke endelig avklart ned til detaljnivå hvem som har beiterett i Finnemarka. Ifølge Syver Aalstad sin rapport i forbindelse med eventuelle erstatninger rundt Glitrevannverket er det et godt utgangspunkt å anta at det er alle, eller de fleste av, gardsbrukene som ligger innenfor virkesområdet (se definisjon over) som har beiterett (Aalstad, S., 2000). Hans Johan Skretteberg har i den samme saks anledning sett nærmere på forholdene i Modum. Viker er den eneste gården innenfor virkesområdet i Modum som ikke har utmark i Finnemarka. Alle opprinnelige bruk på østsida av Drammenselva har gårdsnummer som man finner igjen på teigene i utmarka. Etter hvert har hovedbrukene blitt delt opp og fått nye bruksnummer, men det var gjerne vanlig å dele på beiteretten siden dette var en så betydelig ressurs for alle gårder med husdyr. Det eneste var når man solgte fra skog til trelastfirma og lignende, da sørget man gjerne for at beiteretten lå igjen på hovedbruket, for den hadde ikke noen interesse for kjøperen (Skretteberg, H.J. pers medd.). Av gamle dokumenter går det fram at de aller fleste gårdsbruk på Modum hadde egen seter på 1700-tallet og først på 1800-tallet. En del av de største gårdene som hadde havn nok hjemme, var uten seter(Lund, Th. 1996).

Norge er i en særstilling fordi det i stor grad er bøndene sjøl som eier utmarka. Finnemarka er et eksempel på at også store konsern kan eie deler av utmarka. Dette gjelder skog som er kjøpt opp på begynnelsen av forrige århundre da mye skog ble solgt unna gardsbruka. Det var likevel vanlig at beiteretten fortsatt hørte til gården, selv om skogen var solgt unna. Dette har blitt skrevet ned i noen tilfeller, mens andre ikke tenkte på at dette kunne være viktig å få med i skjøte ved salg av skogeiendommer. Dette er ikke undersøkt i arbeidet med å få til beitebruksplanen. Det har vært et ønske å få fram all denne dokumentasjonen i selve planen, men for 430 grunneiere er det et voldsomt arbeid. Dette er uansett et privatrettslig forhold mellom den enkelte grunneier og beitebruker, og selve beitebruksplanen er ikke juridisk bindende.

Uansett forutsetter Finnemarka Beitelag i sine vedtekter at medlemmene har beiterett.

§ 3 om Medlemskap sier blant annet:

”Styret i Finnemarka Beitelag BA kan oppta enhver eier og bruker av jord innenfor lagets virkeområde som har rettighet til beite i området.”

Beitelaget forutsetter derfor at all beiting som foregår i området er lovlig. De er en organisasjon som jobber for godt samarbeid som selve beitebruken. Forholdet til hver enkelt grunneier må hver enkelt beitebruker avklare for seg. Vi velger likevel å ta med litt om lovverket som regulerer beitebruken siden det har vært mye spørsmål om dette i prosessen med å få til planen.

1.5 Lovverket

Først kommer et lite utdrag fra GJERDERETT OG BEITERETT fra landbruksdepartementet sine nettsider om regelverk: <http://odin.dep.no/ld/norsk/regelverk/020021-990056/index-dok000-b-n-a.html>

Det er viktig å ha klart for seg at gjerderett og beitrett er to forskjellige og selvstendige rettsområder. Når spørsmål knyttet til begge rettsområdene er behandlet i denne framstillingen, har dette sin bakgrunn i at de ulike reglene ofte må sees i sammenheng for å få full oversikt. Rettsreglene om beitespørsmål og gjerdehold bygger for en stor del på lokale sedvaner og avtaler. Slike sedvaner og avtaler kan være gamle og uklare eller på andre måter framstå som vanskelig tilgjengelige. Det er derfor nødvendig å skaffe fullstendig oversikt over reglene før det kan gis endelig svar på hvordan det skal forholdes i det enkelte tilfelle. **Som vanlig når det gjelder rettsspørsmål mellom private parter, er det bare domstolene som kan avgjøre spørsmål med endelig virkning overfor partene.**

Spørsmål som ikke er sedvane eller avtaleregulert, kan løses ut fra beiteloven og grannegjerdeloven. Lovene gjelder altså ikke dersom de fire rettsprinsipp som gjelder avtaler, lokal sedvane, hevd eller alders tids bruk bestemmer en annen gjerdeordning. Tvister etter beiteloven og gjerdeloven kan bli løst ved skjønn, rettsak eller jordskifte.

Grannegjerdeloven av 5. mai 1961

Grannegjerdeloven regulerer først og fremst **retten til å ha** og plikten til å holde gjerde mellom naboeiendommer (det vil si eiendommer som har felles grense). Grannegjerdeloven gjelder også inne på en enkelt eiendom når en annen en eieren har beiterett på eiendommen.

For at det skal foreligge gjerdeplikt må to betingelser være oppfylt. For det første må begge grunneiere ha nytte av gjerdet. Det vil si at fordelene må overstige ulempene for hver av grunneierne. Kostnadene ved oppføring av og vedlikehold skal holdes utenfor ved denne vurderingen. Grunneiers nytte av gjerdet kan være av rent økonomisk art. Eksempelvis bondens ønske om å forebygge erstatningskrav som følge av skade husdyrene hans gjør på naboeiendom. Det kan også foreligge en nytte som ikke er av økonomisk art. Eksempelvis ønsket om å holde uvedkommende bort fra boligeiendom, hindre innsyn, forebygge at plenen blir tråkket opp av dyr med videre.

Dersom en av grunneierne ikke har nytte av gjerdet eller ulempene ved gjerdet overstiger nytten, har han ikke plikt til å delta i gjerdeholdet. Det må også være klart at nytten for begge eiendommene overstiger kostnadene. I motsatt fall er det ikke noen plikt til å delta i gjerdeholdet. **Nytten vil typisk overstige kostnadene når det er beitedyr på en eller begge sider av gjerdet**, eller når hageeier eller næringsdrivende ønsker å holde uvedkommende borte. Det skal presiseres at hytteeier aldri kan kreve at utmarkseier setter opp gjerde mot hyttetomten uten at dette er avtalt.

Beiteloven av 16. juni 1961

Beiteloven fastslår først og fremst husdyrinnehavers ansvar (vokteplikten). Ansvar etter beiteloven er begrenset til ”skade som har sammenheng med dyrenes beiting på fremmed eiendom”. Eksempelvis erstattes ikke skade på bil ved sammenstøt med husdyr på offentlig vei i medhold av loven. Videre kan erstatningsansvaret settes ned eller bortfalle helt dersom skadelidte ikke har gjort noe for å forhindre skaden.

Loven regulerer imidlertid ikke **hvem** som har beiterett **hvor**. **På egen grunn er beiteretten generelt sett bundet til grunnretten**. Når det gjelder beiterett på annen manns grunn, er det flere typer grunnlag for beiterett: **avtale, hevd, alders tids bruk og lokal sedvane** (Bjotveit, O. 2003). I tillegg kommer deling av eiendom og almenningsberettigede (LD, 2004).

Avtale

Avtal om beite kan være uttrykkelig, det vil si muntlig eller skriftlig. Begge er i prinsippet like bindende. Det kan også være ei stillestående avtale. Et poeng som gjelder alt som her er nevnt om avtale, er at det er **gjensidig akseptert av partene at beitinga skjer**.

Hevd

Når det gjelder hevd, er det lagt strenge krav til grunn. Beitinga må ha foregått i minst **20 år** dersom bruken er gjort synlig gjennom faste tilstellingar som for eksempel gjerder og skillekvever i området. Eller i minst **50 år dersom det ikke er faste tilstellingar i forbindelse med beitet**. Dessuten må vedkommende beitebruker ha gjort dette i ”**aktsom god tro**”, det vil si at han har trodd at han hadde rett til dette og gjort sitt for å skaffe seg den nødvendige kunnskapen om rettsgrunnlaget.

Alders tids bruk

Alders tids bruk ligger nærmest opp mot hevd. Her er det ikke samme strenge krav til synliggjøring av bruken, men det er strengere krav til brukstid. Dette varierer noe, men **50-100 år er nyttet**. Etter rettspraksis er det ca. 80 år (LD, 2004). Også her blir det krevd ”**aktsom god tro**”.

Lokal sedvane

Lokal sedvane innebærer noe av det samme. Det ligger i selve uttrykket at dette er en sedvane som er bundet til et **lokalt, men gjerne større område**. En trenger i dette tilfellet ikke selv ha utøvd retten, men det må vises at dette har vært den **alminnelige rettsoppfatningen i området**. For alders tids bruk er det annerledes - her er det utøvinga av retten på hver eiendom som er avgjørende (Bjotveit, O., 2003).

Det presiseres fra landbruksdepartementet at det også finnes andre grunnlag for beiterett. Og det i tillegg til de som de nevner i tillegg til prinsippene over, blant annet:

Deling av eiendom

Mest aktuelt for deling skjedd før jordloven av 1955.

Almenningsberettigede har beiterett for dyr som kan vinterfores.

Streifbeiting - tålt bruk

De siste åra har begrepene streifbeiting og streifbeiterett blitt tatt i bruk. Uttrykket ”streifbeiterett” ble for første gang brakt på bane av et utvalg som var satt ned for å revidere gjerde- og beitelovgivningingen i 1975. I sitt framlegg (NOU 1980:49) foreslo utvalget å lovfeste ”streifbeiting” som en rett. Dette ble begrunnet med at det ”i store deler av landet lenge har vore slik at dyra, særleg då sau, blir sende på beite i utmarka og går på sjølstyr heile beiteperioden utan at eigaren kjenner noko ansvar på seg for at dyra skal halda seg borte frå område der han ikkje kan syne for seg at han har noko særrett til å ha dyr på beite. Det har i store delar av landet utvikla seg eit sedvanerettsleg grunnlag for slik ”streifbeiting”-nærmast som ein allemannsrett.....skal ein nå fram til ei skikkeleg utnytting av desse naturressursane

(utmarksbeitet), meiner utvalet det er nødvendig å lovfeste ”streifbeitinga” og da helst på den måten at det blir slått fast som ein allemannsrett. Det er likevel ikkje tanken å gjera inngrep i eksisterande rettstilhøve.”

Som kjent ble hele dette framlegget lagt på is, og det som her er omtalt, var trolig en medvirkende årsak til det. Men at utvalget her hadde tatt opp en sak som var mer enn aktuell i denne sammenhengen, viser en hel del saker som har vært fremmet i rettsapparatet i de senere åra. Det som er påstanden fra motparten i de fleste saker der krav om ”streifbeiting” blir fremmet, er at dette er en tålt bruk. I dette ligger det at den som blir utsatt for streifbeiting, har tolerert dette av velvilje uten at brukeren dermed har ervervet seg noen rett. Den som har vist velvilje kan dermed sette en stopper for denne tålte bruken av området når vedkommende finner det for godt (hele side 9 og siste avsnitt er fra Bjotveit, 2003).

Det er også flere lover som kan gripe inn i beiteretten; som dyrevernsloven, plan- og bygningsloven, servituttløven (Lov om særlege råderettar over framand eigedom), jordloven, bufeløven (Lov om ansvar for skade på bufe av hund m.v.) vegloven, viltloven, bilansvarsloven (Lov om skade som motorvogner gjør), hanndyrloven (Lov om avgrensing i retten til å slippe okser, værere og geitebukker på beite) og husdyrloven (Lov om tiltak mot dyresjukdommer).

1.6 Organisering

Det er i dag to former for organisering som har betydning for beitebruken i Finnemarka. Det ene er beitebrukerne sjøl som utøver beitebruken og som er organisert i beitelag. På den annen side har grunneierlagene den formelle makt og kan lage bestemmelser for beitebruk hvis de er i samsvar med gjeldende lovverk.

Alle beitebrukerne er nå organisert i et felles lag: Finnemarka beitelag.

ORGANISERT BEITEBRUK

Ordningen med Organisert beitebruk har eksistert siden 1970. Det gis tilskudd til beitelaget for hvert dyr som blir hjemsanket og derav settes det en del krav til beitelaget:

Det skal være et samarbeid om tilsyn og dokumentasjon. Tilsynet skal være effektivt og forsvarlig; beitene skal inspiseres minst en gang pr. uke. Alle beitebrukerne rapporterer hver høst hvor mange dagsverk de har brukt på tilsyn, og for 2003 ble det totalt brukt 429 dagsverk på tilsyn i Finnemarka. Det vil si at det i gjennomsnitt har vært beitebrukere i utmarka flere ganger daglig på de om lag 100 beitedagene.

Som dokumentasjon skal det noteres på skjema som leveres til leder i beitelaget hvor mange dyr som er sluppet, hvor mange som er tapt i beitesesongen og tilsyn som nevnt. Dette skal ledere i beitelaget sende inn til Fylkesmannens landbruksavdeling innen 1. november hver høst.

Effekter av dette samarbeidet innen laget og med andre lag er en fellesarena for å ta opp problemer og utfordringer, effektivisering av beitebruken og tilsynet, forhåpentligvis reduksjon av tap for den enkelte, dokumentasjon av helse og dyrevelferd, synliggjøring av nærings- og arealinteresser samt felles kart, planverktøy og informasjon.

Sauebrukerne har vært organisert lengst, og har hatt et godt og effektivt samarbeid om tilsyn, salting, sanking og fellestiltak som sankefeller, skillekvever m.m. Helt siden Øståsen og Veståsen fredningslag ble etablert i 1937 har beitebrukerne hatt en overbyggnings-organisasjon for hele området. For storfe hadde man tidligere ingen organisering, men fra 1981 dannet man et fellesorgan for storfe for hele området, og kalte det Finnemarka Beitelag. Da fant de ut at de hadde mye samarbeid og felles interesser på tvers av kommunegrensene. Storfebrukere samarbeidet mer om sanken enn det saueeierne gjorde. Saker som angikk hele området ble tatt

opp i Finnemarka Beitelag som har vært en overbygning for alle hele tida. Men siden det var saueeierne som først fikk tilskudd til sitt arbeid gjennom sitt lokale sankelag måtte Finnemarka Beitelag gå til et sankelag for å få penger til ulike samarbeidstiltak.

Når storfe også begynte å få tilskudd for å være på utmarksbeite ble de med i de lokale lagene, som først bestod av Øst-Modum beitelag, Øverskogen beitelag og Egge og Meren beitelag, de to siste fra Lier. Etter hvert ble lagene i Lier slått sammen til Vestre Lier sankelag.

Etter hvert ble det Øståsen sankelag i Modum, mens hele Øvre Eiker hadde et felles sankelag; Øvre Eiker sankelag. Rundt 1998 skilte resten av Øvre Eiker seg ut og Finnemarka ble endelig et felles beitelag med alle de lokale sankelagene og som nå sjøl søker tilskudd.

Grunneierlagene er for alle grunneiere, og det er de som formelt forvalter beiteretten i følge beitelaget. Det finnes ni slike rundt Finnemarka:
Leder pr. august 2002 nevnes bak.

LIER

Vestre Lier Grunneierlag, Ole Bjørn Bråten
Oddevall og Mehren Grunneierlag, Øivind Gurandsrud
Vestre Sylling og Øverskogen Grunneierlag, Ole Kristian Sylling

MODUM

Glomsrudkollen og omegn Utmarkslag, Torleif Terum
Øståsen Grunneierforening, Bent Erik Ingesen
Øst-Modum Grunneierlag, Mads Askerud

ØVRE EIKER

Østsiden Utmarkslag, Kjell Langer Werp

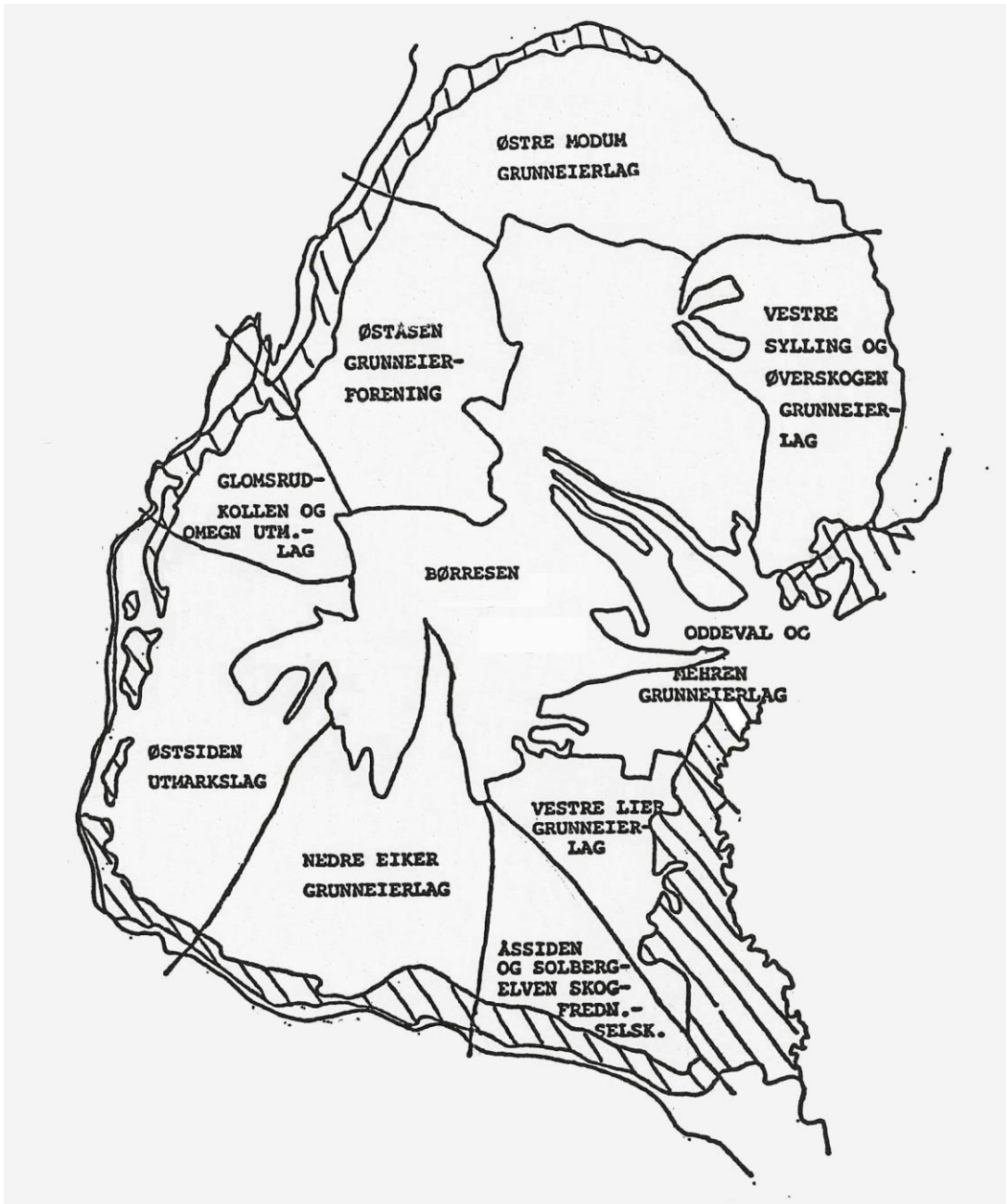
NEDRE EIKER

Nedre Eiker Grunneierlag, Petter Hoen

DRAMMEN

Åssiden og Solbergelva Grunneierlag, John M. Stenersen

Den største grunneieren A/S Børresen, som nå er eid av Orkla-konsernet eier det indre av Finnemarka, se figur 1.6.a og kan nesten ses på som et eget grunneierlag siden de har mer areal enn selv det største grunneierlaget. Det blir i så fall det tiende "laget". Børresen A/S er imidlertid vanlig medlem av noen grunneierlag, blant annet Oddeval og Mehren grunneierlag og Vestre Lier grunneierlag.

Figur 1.6.a: Kart over de ni grunneierlagene samt Børresen A/S i midten (Aalstad, S. 2000).

I tillegg kommer de ulike skogeierlagene som er organisert for hele kommunen; Modum skogeierlag, Øvre Eiker Skogeierlag, Nedre Eiker Skogeierlag og Lier Skogeierlag. Til sammen utgjør disse ni-ti grunneierlagene og fire skogeierlag **Finnemarka Utmarksråd** som er en samlende organisasjon for alle utmarksinteressene i Finnemarka. Beitelaget har en representant der; som for tiden er Hans Johan Skretteberg, Modum.

1.7 Nåsituasjon

Det skjer dramatiske endringer i eierstrukturen i Norge i dag også. Grunneierne er i mange tilfeller ikke bønder lenger, og de bor kanskje ikke der engang. Bare noen få av dem er beitebrukere. Det er i enkelte områder derfor et stort press mot beitebrukerne for å få omdisponert utmarksområde til andre formål enn beitebruk. Dette kan rukke ved beiteretten selv om beiteretten juridisk sett er sterk (Grostølen, I. 2003). En sterk og tydelig organisering

og godt samarbeid mellom beitebrukerne er derfor svært viktig for å kunne stå mot dette presset og opprettholde beiteretten.

1.8 Framtidig perspektiv

Det er svært ønskelig fra mange hold at beitebruken skal fortsette for å opprettholde den gode beitemarka. Dette særlig med tanke på det biologiske mangfoldet og ungskogpleie. Hvis man holder beitetrykket oppe vil man få en bedre beitemark enn om den får gro igjen med lauvskog (Bryn, A. pers medd). Beitedyra gjør også en svært god jobb i form av ungskogpleie og forberedelse av foryngelsesmarker med tanke på naturlig foryngelse. Fordelene av dette er viktig å tenke på når man sammenligner med eventuelle skader i foryngelsesfelt. Når det gjelder sau i skog tror man at fordelene overstiger ulempene i stor grad (Hals, A. pers medd).

Det er imidlertid en utfordring å samkjøre beitebruken med andre næringer i utmarka, særlig skogbruket, jakt og fiske for Finnemarka sitt vedkommende. Hensynet til friluftsliv er også en viktig oppgave i bynære områder som Finnemarka har mye av. En håper likevel at en skal få til et bedre samarbeid nå som en har fått nye retningslinjer å forholde seg til og den informasjonen som beitebruksplanen gir.

Et annet moment er rasjonaliseringa i landbruket. Hvis den fortsetter like hardt så vil det bli enda færre beitebrukere på sikt. Hvis disse da utnytter beiteretten sin på en skånsom måte og legger vekt på godt samarbeid med grunneierne så vil de også være ønsket i skogen for å ta vare på det som er igjen av gode beitemarker, og for å gjøre nødvendig rydding i ungskog.

De som er beitebrukere i dag tar vare på en viktig ressurs for alle grunneiere ved at de gjennom Finnemarka beitelag opprettholder et godt samarbeid for godt tilsyn gjennom beitesesongen, innsanking og oppsetting av tekniske installasjoner. I tillegg sikrer kontinuerlig beitedyr i et område at gjerdeholdet også blir holdt vedlike. Slik er det dagens beitebrukerne som "tar støyten" for at hele beiteområdet holdes intakt for framtidig beitebruk.

Driftsrasjonaliseringa i landbruket kan dessuten føre til at det vil bli enda lettere å få tak i leiejord og de fleste vil ha god tilgang på innmarksbeiter. Særlig kan dette være gunstig i forhold til storfe. Det blir også stadig færre bruk som har husdyrhold, og det er ønsket ut fra kulturlandskapshensyn å ha flest mulig dyr på innmarksbeiter for at de skal synes i landskapet, samt bidra til å holde landskapet åpent.

Sauene bør få gå fritt i utmarka med tanke på parasitter, m.m. Mange skogeierne i Finnemarka ser også jevnt over svært positivt på sau i utmarka, da de ser hvor mye god ungskogpleie sauene gjør.

Utfordringene for å opprettholde beitebruk framover ligger særlig hos de grunneierne som ikke benytter seg av beiteretten sin. Noen av dem fokuserer mer på ulempene ved å ha dyr i utmarka, og kanskje særlig i forhold til de nye kjøttferasene. Det er en del grunneiere som er skeptiske til disse rasene. De mener de kan ha en tendens til å flokke seg mer, samt at det slippes eldre kuer med kalver. Disse kan være noe tunge sammenlignet med ungdyr av NRF-rasen, og man er redd for mer skogskader fra slike raser. Dette vil bli diskutert litt mer i kapittel 4 - **Utfordringer**.

2 Driftsstruktur

2.1 Bruk som har beiterett i Finnemarka:

Hans Johan Skretteberg har i forbindelse med konsekvensutredningene rundt Glitrevannverket laget en tabell for alle fem kommunene, der brukene er fordelt i forhold til hvor store eiendommer de har, hvilken kommune de tilhører og andel dyrket mark i forhold til skog. Her er tabellen samlet for hver kommune, men hele tabellen følger som vedlegg nr. 3.

Kommune	Antall bruk	Antall daa
		dyrket i virkesomr. til Finnemarka
Nedre Eiker	48	2545
Øvre Eiker	82	5698
Modum	171	8816
Drammen	2	15
Lier	365	27021
Totalt	668	44095

Tabell 2.1.a Oversikt over hvor mange gårder som har beiterett i Finnemarka i de ulike kommunene (Hans Johan Skretteberg, satt opp på 1990-tallet).

2.2 Dyretall

Det har vært rundt 35 aktive beitebrukere i Finnemarka beitelag de siste årene. To brukere har både sau og storfe, men slapp ikke storfe i 2003. Noen brukere er aktive, men kan ha glemt å oppgi tall til registreringslista for Finnemarka Beitelag som blir oppsummert 1. november etter hver beitesesong. Høringsutkastet ble sendt ut i mars 2004, så alle tall og utregninger i planen baserer seg på tall til og med 2003. I tabellen nedenfor er likevel tallene for 2004 og 2005 satt inn for å vise den siste utviklingen.

	Antall storfebrukere	Antall storfe	Antall sauebrukere	Antall sauer
2001	14	599	24	5597
2002	10	504	23	5440
2003	12	441	23	5510
2004	13	488	23	5541
2005	12	559	24	5973

Tabell 2.2.a: Dyretall oppgitt til Finnemarka Beitelag innen 1. november hvert år. I 2002 var det en bruker som hadde glemt å oppgi sine tall.

Vi ser at tallene for antall dyr svinger litt fra år til år. Antall brukere svinger også. Når det gjelder store brukere med mange dyr, så kan de gjøre store utslag på statistikken. Hvis de ikke slipper et år, eller de plutselig slipper hele besetningen kan det utgjøre en stor prosentandel. Det hender også at styret i beitelaget ikke får inn tallene fra alle brukerne til tross for mange purringer.

Tallene for 2003 viser at det var 35 aktive brukere som slapp til sammen 441 storfe og 5510 sauer. Vi har sammenlignet disse tallene litt med tall på søknaden om produksjonstilskudd pr.

31. juli 2003. Dette for å se hvor stor andel av dyrene de slipper på beite, og hvor mange som er medlem av organisert beitebruk. Av beitebrukere med storfe er det 12 storfebønder som er medlemmer og 1 som slipper dyr på utmarksbeite, men som ikke er medlem av laget. Det er mulig at denne slipper dyrene sine på annet utmarksbeite enn i Finnemarka, selv om har bor i virkesfeltet til Finnemarka Beitelag.

	Dyr på søknad om prod.tilsk.	Antall på utmarksbeite	% andel på utmarksbeite
STORFE	723	441	61 %
SAU	5983	5510	92 %

Tabell 2.2.b: Oversikt over hvor mange dyr de enkelte brukerne har totalt sammenlignet med hvor mange de slipper på utmarksbeite.

Tabellen viser at de aktive storfemedlemmene i Finnemarka Beitelag (de som har sluppet dyr siste året) slipper om lag 60 % av dyrene sine på beite. 40 % av dyrene deres går dermed på innmarksbeiter eller blir føret heime.

I tillegg er det 11 dyreeiere med storfe fra Lier, to i Modum og en i Øvre Eiker i virkesfeltet til Finnemarka som ikke slipper storfe på utmarksbeite. 6 av dem er likevel passive medlemmer av Finnemarka Beitelag. Det vil si at en stor andel av storfeet allerede går på innmarksbeiter nede i bygda. Noen av disse er mjølkekyr, men minst 14 husdyrbrukere slipper ikke storfe i det hele tatt på utmarksbeite.

Beitebrukerne rundt Finnemarka hadde 5983 sau i 2003, og av disse ble 5509 sluppet på utmarksbeite i Finnemarka, noe som utgjør hele 92 %. Noen har i tillegg sluppet sau i andre beiteområder, for eksempel i Hallingdal, mens resten kan tilskrives kvoten med små, sjuke og dårlige lam og søyer som blir gående hjemme hele sommeren. Samt at værene er med i totaltallet, men disse slippes ikke på beite.

2.3 Driftsformer

Landbruket har vært gjennom store endringer de siste årene, og de som har dyr på gården nå må gjerne ha mange dyr for å tjene penger, og drive rasjonelt nok. De andre gårdene driver med korn, gras for salg eller leier bort jorda. Alle er de avhengige av husdyr for å få solgt produktene sine, da kornet hovedsakelig går til kraftfôr. Det er altså færre som driver med husdyr enn før, men disse må til gjengjeld ha flere dyr for å kunne drive lønnsomt.

2.4 Driftsutfordringer

Antallet bruk i drift går stadig nedover mens antall eiere er mer stabilt. Grunneierne er ikke alltid utøvende bønder og dermed blir ikke alltid meningene om hvordan utmarka best kan utnyttes sammenfallende. Beitebrukerne som står for en historiske sett viktig utnytting kan lett komme i konflikt med grunneiere som driver utleie av utmarka til fritidsinteresser som jakt, bruk av hytter og friluftsliv. Jakt og beiting har jo alltid foregått etter hverandre på høsten, men nå som mange grunneiere leier ut jakta framfor å jakte sjøl, så vil gjerne folk ha full valuta for pengene, og lar seg terge mer av husdyr enn det grunneierne gjorde før i tida. I noen områder oppfattes det som et særlig problem at man ikke får slippe bikkjene sine for å trene før jakta pga. båndtvangen.

3. Verdiskaping

3.1 Forressurser

Beiteressursene i hele landet utgjør ca. 320 millioner kroner. Det tilsvarer 850 000 daa bygg (25 % av det samla kornarealet) eller 1 060 000 daa gras (22 % av all fulldyrka eng til slått og beite). Beitedyra høster en fornybar ressurs som ellers ikke vil bli utnytta. Bruk av utmarksbeite har en del positive effekter, slik som at det ikke blir nyttet handelsgjødsel på utmarksbeitet, det fører til bedre helse hos dyrene og reduserer veterinærutgifter slik at produksjonskostnadene går ned. Verdien av reduksjonen i bruk av handelsgjødsel og sprøytmiddel er anslått til 140 mill kr dersom tilsvarende fôrmengde skulle produseres på innmark (Grostølen, I. 2003, fra "Biolog" 2002).

Det er generelt gjort lite beregninger av foropptak fra utmarksbeite. Dette er også et vanskelig fagområde, fordi variasjonen i beitenes produksjon og verdi er stor og mulighetene til å gi generelle retningslinjer tilsvarende små. Hva dyra faktisk tar opp kan heller ikke uten videre leses ut av områdetets planteproduksjon.

Det man kjenner til av undersøkelser for skog viser at gjennomsnittstall for 7 forsøksområder med sau viste et foropptak på 11,4 f.e. pr. daa (121 dagers beitesesong). For storfe er det gitt tilsvarende gjennomsnittstall for 18 forsøksområder som viste opptak på 7,8 f.e. pr. daa (81 dgrs beitesesong). Regnes lik beitesesong blir foropptaket nokså likt mellom sau og storfe. **Variasjonen antas imidlertid å være stor mellom den dårligste og den beste skogsmarka. Det er arealene av virkelig godt beite som vil være avgjørende for et områdes verdi som beite** (NIJOS-rapport 9/2000 etter Bjor & Graffer 1963).

En fôrenhet melk tilsvarer næringsverdien i 1 kg bygg som tilsvarer ca 1,7 kg høy eller ca 5,5 kg surfôr.

Beiteområdet i Finnemarka ligger mellom ca. 30 moh og 700 moh, og alt vesentlig godt under den generelle barskoggrense og lavere enn mange store utmarksbeiteområder på Østlandet. Hovedtyngden (ca. 85 %) av arealet ligger mellom 200 og 600 moh. Generelt er det et område med **middels** vekstvilkår både for skog og beitebruk. (Aalstad, S. 2000).

Plantedekket kan være påvirket av flere hundre års bruk i nærheten av setrene og alle småbrukene som finnene dyrket opp, som igjen ligger på de beste lokale områder med mest og best lausmasser.

Det er stor forskjell i husdyras beitevaner. Størst er selvsagt forskjellen mellom dyreslag, men selv mellom raser, familiegrupper og individer kan det være store forskjeller. Dyras beitevaner varierer dessuten med årstida, tilgjengelig vegetasjon, vær og klima, hvor mange beitedyr det er i området, topografien og andre forhold. Beiting av arter som ofte dominerer naturlig vegetasjon som for eksempel vier, einer og bjørk er svært viktig for plantemangfoldet. Ved gjengroing av gammel beitemark går derfor plantemangfoldet på lang sikt ned. (Bryn, A. 2001).

Storfe tar mye mindre lauv enn både sau og geit, men det er stor forskjell mellom de ulike storferasene. Storfe beiter i det hele tatt mer gras enn sau, de beiter ikke så snaut ned mot bakken, og er ikke så selektive i plantevalget som sau og geit.

Ettersom husdyra har ulike beitevaner, vil sambeiting øke avbeitingsgraden, men det finnes lite litteratur om effektene av sambeiting på artsmangfoldet (Bryn, A. 2001).

Fra beitebruksplanen i ÅL (Grostølen, I. 2003):

Storfe

Storfe beiter gras og urter (gjerne langs elver, vatn og myrdrag). Dei beiter også halvgras og lauv og bidrar til ein viss grad å halde lauvskogen nede. Osp, rogn og selje er særleg ettertrakta. Intensiteten av lauvskogbeiting er forskjellig hos dei ulike stroferasane.

(Ei undersøking i 1984 av Noregs landbruksvitenskapelige forskningsråd viser at det går med 11 % meir energi, 96 % meir arbeid og 11 % mindre jordareal med å ha storfe på grøntføring i staden for utmarksbeite)

Sau

Sau beiter meir selektivt enn storfe. Dei føretrekker urter i større grad enn dei andre beitedyra, men beitar og gras og lauv.

Hest

Hesten beiter heilt ned til bakken og velgjer ofte gras og urter slik som sau. Den likar og arter som andre vrakar t. d. sølvbunke.

Syver Aalstad har i sin rapport fra 2000 gjort en vurdering av beitet i forhold til tall fra AS Børresen og et 3- fylkes- gjennomsnitt for Buskerud, Telemark og Vestfold (Aalstad, S. 2000). Han har også gjort noen antakelser om beitekvaliteten i forhold til ulike vegetasjonstyper der han legger NIJOS sine klassifiseringer til grunn (Larsson, J.Y. og Rekdal, Y. 2000). Se denne rapporten for nærmere beskrivelser, men på bakgrunn av dette har han laget et grovanslag for bruttoproduksjonen i Finnemarka. Utnyttingsgraden vil avhenge noe av beitepress og av graden av sambeiting. Når et skogsområde blir beitet av både storfe og sau vil utnyttingsgraden og nettoavlingen øke. Dette er det ikke tatt hensyn til i beregningen. Yngve Rekdal påpeker at i denne type skogsmark, (som i Finnemarka), er det vanligvis ikke beite for mer enn 60 sau /lam pr. 1000 dekar nyttbart areal. Ved sambeiting vil utnyttinga være noe bedre, og antall beitedyrenheter ved en gunstig fordeling mellom sau og storfe være opp til 10 % høyere.

I Finnemarka (som i 3-fylkes-gjennomsnittet) **ble nyttbart beiteareal anslått til 80 % av totalt produktivt skogareal på 361 000 dekar, dvs. ca. 290 000 dekar.**

Ved enebeiting av sau:

Med 60 sau /1000 dekar er det plass til ca. noe over 17 000 sauer på dette arealet. Disse tar opp ca. 120 f.e. hver med 4 mnd. beitetid. Samlet nettopptak blir dermed ca. 2, 1 millioner beiteforenheter og tilsvarer 7,2 f.e./daa. nyttbart areal (av 290 000 dekar) eller 5, 8 f.e./daa prod. skogareal i Finnemarka.

f.e. = forenheter

f.e.m. = forenheter melk (tilsvarer forverdien av 1 kg bygg)

Ved sambeiting:

Økt beiteopptak ved sambeiting kan tilsvare 65 beitedyrenheter / 1000 dekar. Det gir plass til 19 000 enheter som hver tar opp ca. 120 f.e. i løpet av 4 mnd.

- Beitebruksplan Finnemarka -

Samlet nettoopptak blir dermed ca. 2,25 millioner beiteforenheter og tilsvarer 7,8 f.e. /daa nyttbart areal og gj. snittlig ca. 6,3 f.e./daa. produktivt skogareal i Finnemarka.

Styringsgruppa så det som mest interessant hva verdien av foropptaket på beite var, og det vises i tabellen under. Vi ser at verdien av forressursene som hvert år tas opp på beite i Finnemarka ligger på vel 2,3 millioner kroner. Verdien av det som faktisk er der av forressurser er på hele 5, 7 millioner kroner.

Dyreslag	Tall dyr	Beitedagar på utmarksbeite	Fôropptak (FEm)/dag	Totalt fôropptak	Verdi i kroner
Sau og lam	5510	100	1	551 000	1 653 000
Storfe	441	100	5	220 500	661 500
Hest	17	100	5	8 500	25 500
Sum	5968			780 000	2 340 000
Potensiale totalt	19000 bde *	100	1	1 900 000	5 700 000

* 1 beitedyrenhet (bde) = 1 sau eller 1/4 storfe. 1 storfe = 4 beitedyrenheter

Tabell 3.1.a: Fôropptak på utmarksbeite i Finnemarka målt i fôrenheter melk (FEm) fordelt på dyreslag i 2003. Verdi pr FEm er satt til kr 3,-.

(I Samvirke nr. 2/04 koster kraftfor av typen FORMEL Favør 30 (storfe) kr. 2,51 pr. Fem og av typen FORMEL sau kr. 2,83 pr. Fem). Prisen pr FEm av grovfor ligger på ca. 5 kr for høy, og ca. kr. 1,70 for surfôr.

Vi setter derfor gjennomsnittet til 3 kr pr. FEm.

3.2 Kjøtt og ull

Melk er ikke tatt med i oversikten for Finnemarka, da ingen melkekuer blir sluppet på utmarksbeite.

Vi har laget en beregning for verdien av de dyra som har gått på utmarksbeite, men her er det jo viktig å merke seg at de kostnadskrevene faktorene for å fø fram husdyr er kraftfor, vinterforing og vinterhus. Summene som beregnes under er rein netto, og til fratrukk kommer alle utgiftene ved å ha husdyr.

	<i>antall</i>	<i>Gj.snittspris i kr</i>	<i>Totalbeløp i kr</i>
<i>Kjøtt av sau</i>	2035	700	1 424 500
<i>Kjøtt av lam</i>	3475	900	3 127 500
<i>Ull, høst **</i>	7545 kg	35	264 075
<i>kjøtt, storfe på utmarksbeite*</i>	441	6000	2 646 000
<i>I alt</i>			7 462 075

Tabell 3.2.a: Førstehandsverdi av landsbruksproduktene produsert på utmarksbeite i 2003 (Tine Østlandsmeieriet og Gilde Fellesslakteriet BA). Til fratrukk kommer utgiftene til å fore fram dyrene om vinteren.

* Forutsetter en gjennomsnittspris på kr. 6000,- pr storfe

** forutsetter en gjennomsnittspris på kr. 35 pr kg. på ull.

For å stimulere til økt utmarksbeite gis det tilskudd til hvert dyr som slippes på utmarksbeite.

- Beitebruksplan Finnemarka -

	Tilskuddsats	Antall dyr	Totalt tilskudd
Storfe	250	441	110 250,-
Sau/lam	84	5510	462 840,-
Totalt			573 090,-

Tabell 3.2.b: Tilskudd til dyr på utmarksbeite i Finnemarka for 2003 som utbetales sammen med produksjonstilskuddet til bonden. .

Samla verdiskaping av landbruket på utmarksbeite i Finnemarka i 2003:

Verdi av produkta	kr 7 551 760
Tilskudd til dyr på utmarksbeite	kr 573 090*
I alt	kr 8 124 850

* I tillegg kommer tilskudd til organisert beitebruk, men det skal gå til å drifte laget og skape godt samarbeid om beitebruken, se organisert beitebruk, kap. 1.6.

Denne produksjonen av kjøtt som foregår rundt Finnemarka er helt avhengig av at dyrene slippes på utmarksbeite, og den viktigste verdien er førressursene som er på 2,34 mill. kroner.

3.3 Kostnader ved å bruke utmarksbeite

Det er også en del kostnader forbundet ved å bruke utmarksbeite. Det er i stor grad bruk av egeninnsats, men det er en viktig jobb som gjøres for å opprettholde bruk av utmarksbeite.

Kostnader til utstyr og egeninnsats:

Sankegrinder, saltsteiner, beitelagsarbeid, transport	240 000,-
* Ca. 820 dagsverk i tilsyn og sanking x 8 t x 150 kr/t	984 000,-
Kostnader ved utmarksbeite	1 224 000,-

* Dette har man et faktisk tall på. Det rapporteres hvert år inn til beitelaget hvor mange dagsverk hver enkelt beitebruker har hatt gjennom sesongen. I 2005 hadde beitebrukerne 820 dagsverk til sammen. I 2005 var det 5973 sauer på utmarksbeite og 559 storfe.

I antall beitedyrenheter er dette (En beitedyrenhet er 1 ku eller 5 sauer):

5975 sau / 5 sauer pr enhet	= 1195 beitedyrenheter
560 kuer	= 560 beitedyrenheter
Totalt	=1 755 beitedyrenheter

Det vil si at det er kostnader og egeninnsats ved å bruke beitet på om lag 700 kr pr. beitedyrenhet eller pr storfe. Pr sau som slippes på beite blir det kr. 140,-.

Til sammenligning er det på tilsvarende måte regnet ut i Holleia at det koster brukeren om lag kr 1000 pr. beitedyrenhet. Det vil kr. 200 pr sau som slippes på beite. I Holleia sliter de mer med innsanking av dyr, og derfor blir egeninnsatsen større av å ha dyr på beite der.

Det er selvfølgelig i husdyrbrukerens interesse å bruke beitet og dette er jobben hans som blir betalt når slaktet selges. Det er likevel viktig å få fram at de som er beitebrukere tar vare på en ressurs på vegne av alle grunneiere i området.

Uten beitebruk og beitelaget vil det være mye tyngre for en ny generasjon eller kjøpere av en gård å ta i bruk igjen denne ressursen. Og kvaliteten på beitet blir mye dårligere hvis ikke beitet brukes og holdes i hevd.

3.4 Sysselsetting

Det er rundt 35 aktive medlemmer i Finnemarka Beitelag, og mange av dem er heltidsbønder. Noen steder har begge ektefellene sitt eneste arbeid på bruket, så regnet i vanlige årsverk (1850 timer) er det om lag 29 personer som har hoveddelen av inntekta si fra bruket. Seks av disse er person nr. to på garden. Det vil si at på en del gårder jobber det flere generasjoner, samt at ektefelle også jobber heime. Med de 12 andre beitebrukerne som jobber deltid på gården i tillegg blir det nærmere 40 årsverk tilknyttet utmarksbruken i Finnemarka.

3.5 Kulturlandskap

Beitebruk i utmarka har stor betydning for bevaring av kulturlandskapet i utmarka. Særlig har det stor betydning for nedlagte setervoller og andre åpne beitemarker. Disse ville trolig grodd igjen hvis det ikke var beitedyr i området. Noen grunneiere slår kanskje disse setervollene, men det er heller mindre av dette i Finnemarka. Dette har igjen betydning for turismen og friluftslivet i Finnemarka.

Når det gjelder det biologiske mangfoldet i utmarka har beitedyra stor betydning. Rasjonalisering og kanalisering av jordbruksproduksjonen har gjort at mange av de lavereliggende skogsbeiter på Østlandet har gått ut av bruk, og flere arter knyttet til slike biotoper er i tilbakegang. I den nasjonale rødlista over sjeldne og trua planter er 35 % av dem tilknyttet kulturlandskapet. Det er derfor ikke bare mangfoldet av arter som er interessant, men også hvilke arter som utgjør mangfoldet i de ulike områdene. Gjengroing etter utmarksbeiting reduserer mange sjeldne og trua planters utbredelse, og øker først og fremst trivielle planters utbredelse (Bryn, A. 2001).

Av de 140 beitemarkssoppene som er registrert her i landet står 97 på den norske "rødlista" over truede arter (Norderhaug, A. et al 1999). Når det gjelder sommerfugler er det hele 60 % av de truede rødlisteartene som lever i kulturlandskapet (Bryn, A. 2001).

Effektene av husdyrgjødsel er svært viktige i mangfold-sammenheng. Ifølge undersøkelser fra fjellskogområder i Alpene, tar fullstendig nedbrytning av ei kuruke rundt 50 år. I Skandinavia er minst et par hundre sopparter knyttet til husdyrmøkk, samtidig kjenner vi til rundt 140 andre sopparter knyttet til naturlig beitemark i Norge. Ettersom de opprinnelige leveområdene for disse soppene er betydelig redusert er de helt avhengige av husdyras beiting (Bryn, A. 2001).

Man antar at plantemangfoldet blir høyest ved middels tetthet av beitedyr (Bjørn, K. og Graffer, H. 1963). Både antall plantesamfunn og antall karplanter er større i et gammelt kulturlandskap enn i et sluttet skoglandskap. Artsantallet i engvegetasjon er ofte høyest på slåttemark. Også beitemark kan være meget artsrik og inneholde sjeldne arter. Områder som

beites svært hardt, blir imidlertid artsfattige og rommer til slutt bare noen få tråkk- og beitetolerante arter.

Figur 3.4.a: Fra kulturlandskapet på Mæhlumvollen mot Store Vindsjø. Vi ser at beitedyra holder vollen godt nede, og at det ligger ei møkkruke nederst til høyre i bildet. Utsikten fra hytta som ligger i bakkant av vollen vil bli helt borte mot vannet hvis ikke dyra holder tre- og krattvegetasjonen unna.

Bruk av utmarksbeitet har i tillegg stor betydning for kulturlandskapet i jordbruksområdene. Dersom utmarksbeitet opphører vil dette bety at store deler av husdyrholdet må avvikles. I så fall vil beitetrykket også i bygda avta og gjengroing er påregnelig. I dag er det 10.000 daa med gjengrodde beiter i Lierdalen, og det er ikke ønskelig med mer (Leirset, Øivind, 2004, pers.medd.). Dette har styringsgruppa også vært opptatt av. Dette at man er nødt til å sikre en god beitebruk for å sikre kulturlandskapet og de gode beiteområdene både i utmarka og innmarka. Siden de fleste husdyrbrukere er avhengige av å slippe dyrene på utmarksbeiter for å få økonomien til å gå rundt, vil også innmarksbeiter og grasareal til vinterforing være påvirket av om utmarksbeitene er i bruk. Sauene går jo gjerne på gode innmarksbeiter før og etter beiteslipp i utmarka. Og for storfebrukere har vi sett at 40 % av dyrene til de som driver med aktivt beitebruk går på innmarksbeite hele året. Så selv om de bruker utmarksbeitet til noen dyr, så er de også aktive brukere av innmarksbeiter til andre deler av besetningen. Dette gjelder først og fremst mjølkekuene. I tillegg er det en del storfebrukere som kun bruker innmarksbeite, så for dem har ikke utmarka så stor betydning. Det har kun betydning i forhold til å bevare et fagmiljø rundt seg. I dag som det er så få husdyrbrukere igjen i landbruket er det viktig for dem som er igjen å ha dette nettverket.

3.6 Tilgjengelighet

Beitedyr i utmarka gjør at det blir bedre tilgjengelighet for folk flest som ferdes på egen hånd i skogen. Der det er et visst beitetrykk, særlig rundt gamle setervoller, vil det være åpnere og

mindre ungskogkratt. Beitedyra lager dessuten reksler eller stier. For spredning av arter i landskapet er det også viktig at landskapet holdes åpent mot gjengroing ved hjelp av beitende husdyr. Det blir lettere med vindspredning samt at dyra sjøl sprer arter ved hjelp av avføring, under klover og i pelsen. Dette gir bedre ivaretagelse av det biologisk mangfoldet.

Figur 3.5 a. Det er nylig hogd ved Glitreplassen, og vi ser steinrøyser og kulturlandskapet komme tydeligere fram. Vi ser også at dyra er med på å holde gras og lauvvegetasjon nede etter hogst. De kan også være med å markberede for naturlig foryngelse. Ulempen er at det kan være fare for tråkk på plantene når de kommer opp.

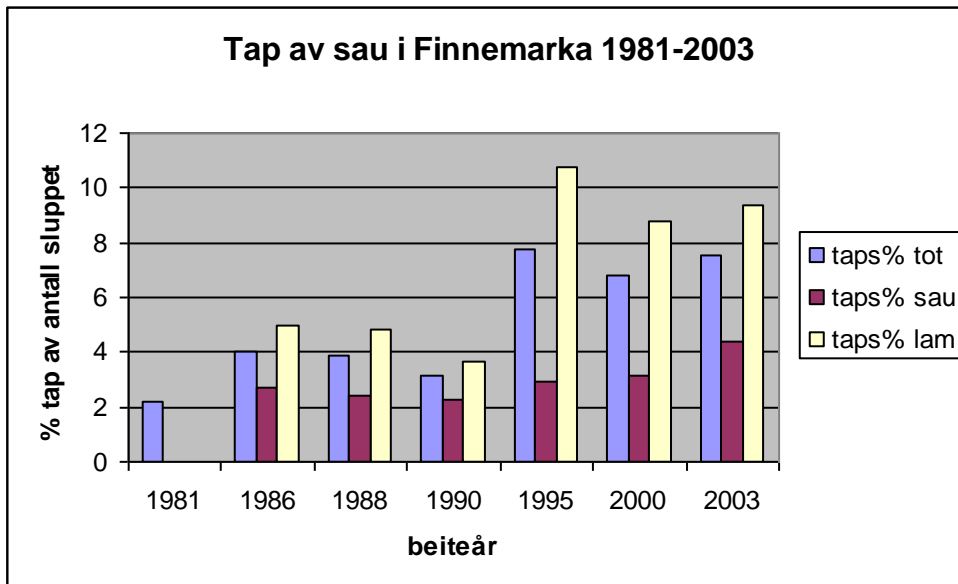
4 Utfordringer

4.1 Tap av sau

Vanlige årsaker til tap av sau i Finnemarka er særlig rovdyr som gaupe, men også angrep av løshunder. I rapportskjema for forebyggende tiltak for rovdyr skader i Buskerud er følgende tapsårsaker nevnt: Sykdom (jurbetennelse o.a.), manglende snylterbehandling / vaksinasjoner, små lam/dårlig kondisjon, ryggvelt, skorfeste ol., påkjørsler av bil/tog, løshunder i området, tjuvslakting, fredet rovvilt, andre rovdyr, rovfugl og andre.

Det er ofte vanskelig å dokumentere tapsårsaken, da kadavrene gjerne er i oppløsning ved funn. I beitesesongen 1999 lå Øståsen Sankelag og Øvre Eiker Sankelag (nå i Finnemarka Beitelag) på toppen i Buskerud (hhv. nr. 1 og nr.4) når det gjaldt tap av dyr på utmarksbeite, og i 2001 lå Finnemarka beitelag på toppen på tapsoversikten for Buskerud fylke med rundt 14 %. Dette er ikke noe hyggelig, og det er trolig lammetapet for gaupe som har vært årsaken til det. I 2003 var det gått ned til 9,4 %. Ørpen/Redalen lå da på topp med 27 % tap. Mange lag hadde rundt 10-15 %.

Tap av storfe har vært minimalt, og i 2003 var tapet på 2 dyr av 441 (0,45 %).

Tabell 4.1 a viser tap av sau på utmarksbeite i Finnemarka for årene 1981 til 2003. For årene 1986 til 1995 er tallene for Øståsen, Vestre Lier og Øvre Eiker sankelag slått sammen til et gjennomsnitt for det som siden ble hetende Finnemarka Beitelag.

Aktuelle tiltak (oppsummert i rapport for organisert beitebruk i Buskerud (FMLA, 2004):

Vaksinering og snylterbehandling, som for eksempel markkur før slipp.

Sjuke og svake dyr slippes ikke

Jakt på gaupe i jaktperioden

Gaupeklaver (se under rovdyr) er brukt på en del lam i Øvre Eiker

Ekstra tilsyn.

Ettersyn av sperregjerder

Varselskilt langs skogsbilveier

Utsatt slippdato (gir større og sterkere lam ved beiteslipp)

Tidligere sanking om høsten

4.2 Rovdyr

I rovdyrutsatte områder kan rovdyr stå for hoveddelen av tapsårsakene; opptil 60-90 % av tapstilfellene, (HINT-utredning nr. 47-2002), selv om rovdyr på landsbasis gjerne får ansvaret for bare 5-8 %.

Av rovdyr i Finnemarka er det først og fremst gaupa som har vært et problem. Gaupeskadene har økt betraktelig det siste tiåret, og det er særlig lam som får unngjelde.

Aktuelle tiltak:

Bruk av klave på lam (skal registreres på søknad om erstatning, se vedlegg nr. 2)

Radiomerking og tett oppfølging har vært prøvd blant annet i Vestmarka (HINT, 2003).

Vokterhunder har vært prøvd andre steder, men man har ingen erfaring med det her.

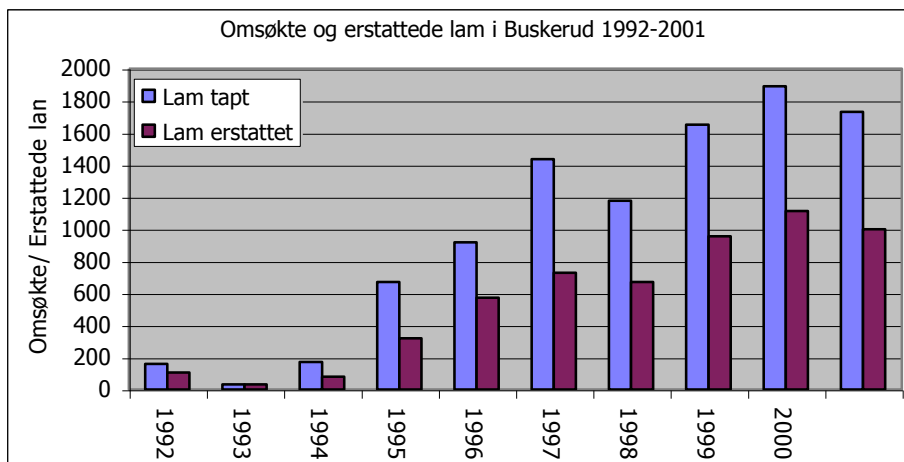
Legge opp til tidligere lamming (gir større lam ved slepp)

Seinere slepping om våren (større lam)

Økt /systematisk tilsyn

Tidligere sanking

Det er oftest størst tap tidlig og seint i beitesesongen, så mange har hatt god effekt ved å benytte de tre siste tiltakene. Ulemper er at man ikke får utnyttet hele beitesesongen skikkelig. Det gir økte fôr- og gjerdekostnader ved at man må mer tilgang på innmarksbeite. Det er også økte kostnader ved økt tilsyn. Egeninnsatsen som det representerer medfører tapte inntekter ellers.

Figur 4.2.a: Oversikt over tapte lam i Buskerud i perioden 1992 2001 som det er søkt erstatning for.

Vi ser at dette har økt kraftig i denne tiårsperioden. Vi ser også at saueiere ikke får erstattet mer enn vel 50 % av det de søker om av tap som følge av rovdyr.

4.3 Løshunder

Løshunder dreper eller sprenger hvert år en del søyer og lam. Dette synes å være et økende problem, som en vanskelig kan gjøre noe med på annen måte enn gjennom tilsyn på beite og opplysning overfor hundeeiere gjennom plakater og direkte kontakt. Større press på utmarksarealene gjennom for eksempel økt friluftsliv og turistutbygging fører klart til større problemer og uro i beiteområdene på grunn av hundehold.

Aktuelle tiltak: Sørge for god informasjon om problemet på informasjonstavlene. Noen kommuner har laget plakater om båndtvangen som henger rundt omkring. Andre kommuner kunne vært flinkere til det. Finnemarka Beitelag har prøvd å få Drammen og Lier kommuner til også å bøtelegge hundeeiere med løsbikkjer i større grad. De har sendt et brev til politikammeret i Drammen med ønske om dette jfr. Ringerike som har tatt mer tak i dette.

Det er svært ønskelig med felles båndtvangsbestemmelser i hele området. I dag er det store ulikheter mellom kommunene, Drammen har for eksempel ikke båndtvang utover viltloven. Ulike regler gjør at det er vanskeligere for hundeeiere å orientere seg i hvilke bestemmelser som gjelder der de befinner seg. Gjeldende kommunale forskrifter vil kun være gyldige til 2006, jfr ny hundelov. Det betyr at kommunene må fastsette nye bestemmelser innen da og dette er en gylden anledning for beitebruksinteressene til å jobbe for felles regler for hele Finnemarka.

4.4 Jakt

I forhold til jakt er det flere utfordringer. Det viktigste for å få til et godt samarbeid med øvrige grunneiere om bruk av utmarka er at beitebrukere er bevisst på å få dyrene heim i god tid før jakta begynner. Elgjakta begynner 5. oktober i alle kommunene rundt Finnemarka og målet er at alle beitedyr skal være nede til ca. 20. september; se vedlagte retningslinjer for beitebruken i Finnemarka. Da har man fortsatt god tid i forhold til jakta hvis man skulle være så uheldig at det går igjen noen få dyr. Uansett er det viktig for jakta at det er litt roligere i skogen før jakta begynner. Jegerne ønsker å kunne trene bikkjer før jakta, og de har anledning til det så lenge de er sikre på at de har sauereine hunder. Det er jegeren /hundeeieren som har ansvaret for at hunden ikke angriper husdyr. Det er vanskelig å være helt sikker på hunden sin, så mange jegere hadde nok sett at beitedyrene var ute av skogen litt før om høsten. Småviltjakta begynner 10. september i flere kommuner, og noen grunneierlag har ytret ønske om å få dyrene ned til dette. Beitet blir dårligere utover høsten, og det er de fleste dyreeiere sitt ønske å få ned dyrene i denne perioden fram til 10. – 20. september. Men innhøstingsperioden er en travel tid, og selv om en gjerne vil, så er det ikke alltid man klarer å nå målet om rundt 10. september. Derfor er 20. september et mer realistisk mål.

Aktuelle tiltak for jegerhundtrening: For at det skal bli sikkert å trene jakthunder før jakta begynner, kan det lages egne treningsfelt for hundene slik at man unngår ulykker med husdyr.

Aktuelle tiltak for å få sanket dyrene til rett tid:

* God salting av dyrene gjennom hele sommeren slik at de blir mer tamme og er lettere å samle inn igjen. Må da ha tillatelse til å ha saltingsplasser godt spredt utover området; men kanskje mest der dyrene vanligvis oppholder seg.

* Ha nok sankebinge fordelt utover området. I dag er det plassert tre transitt sorteringsbinge for storfe ved Sandungen, Mehlumsdamtjern og Sponevolden i Modum kommune. I tillegg er det en ved Kastebånn og ved Damløkkene, Rustandmarka i Lier.

4.5 Skogskader, storfe og spesielt kjøttferaser

Det hevdes fra tid til annen at beitedyra gjør skade på skogen. Særlig hvis storfe går i flokker kan det være fare for det blir tråkket ned noen ferske planter eller røtter. Rift og skader på røttene kan gi råteskader i framtida.

Hos enkelte grunneierlag er det en del misnøye med at kjøttfe går i Finnemarka, da dette ofte er en annen rase enn de gamle rasene som gikk der den gangen da alle brukte beiteretten sin. Det hevdes at det er mer tendenser til flokking hos kjøttferasene, og at mange av disse er svært tunge dyr. Når det gjelder NRF, så er det som regel ungdyra som slippes i utmarka, men for de som har ammekuer så blir ofte disse sluppet sammen med kalven, og mordyra er gjerne litt større og tyngre. Trolig er det ikke rasen som spiller størst rolle i forhold til flokking av dyr, men sammensetningen av flokken. Tendensen til flokken skjer mest der de voksne dyra er med i flokken for blant dem finnes de typiske lederdyrene. NRF-ungdyr som blir sleppt mangler en samlende leder og har derfor lettere for å spre seg. Store NRF-dyr kan bli like tunge som for eksempel Hereford som er en lettere kjøttferase, så det er egentlig vanskelig å sette skille mellom raser.

Et annet moment er at enkelte turgåere blir mer engstelig ved å møte slike ukjente dyr, og særlig hvis de går i større eller mindre flokker. Tre grunneierlag ønsker et generelt forbud mot kjøttferaser i Finnemarka, da disse rasene ikke historisk har vært på beite. Andre hevder at beiteretten er bundet til bruket, og ikke til hvilke dyr som slippes. Så lenge dyrene slippes godt fordelt utover i området der de har beiterett, så er det unødvendig å forby enkelte raser er konklusjonen til et annet grunneierlag. De mener at beitebruken må være tilpasset tida og de dyreraser det til enhver tid er aktuelt å drive med.

Aktuelle tiltak: Ikke for høyt beitetrykk jfr. rapport fra Høgskolen i Nord-Trøndelag (Bøe, U. et.al. 2003), fordele dyra godt ved slipping, samt fordele saltsteiner godt i terrenget i hele sesongen. Dette også for å unngå for mye flokking av dyrene. **Grunneiere som ser skogskader bør melde fra til landbrukskontoret slik at man kan se på omfanget.** Det er foreslått å få til et forskningsprosjekt som kan se på forholdene i Finnemarka i forhold til for eksempel utmarka rundt Sande /Skoger der det er mye høyere beitetrykk. Prosjektlederen har brakt ønsket videre til Ulla Britt Bøe, ved HINT, som har vært ansvarlig for forskning på kviger på skogsbeite i Nord-Trøndelag. Dette bør følges videre med påtrykk fra Beitelaget, Fylkesmannens landbruksavdeling m.fl.

4.6 Gjengroing og biologisk mangfold

Som nevnt under kapittel 3.4 Kulturlandskapet er det et problem at utmarka gror igjen.

Aktuelle tiltak: Ikke gjerde inn hele vollen rundt gamle setrer, men la beitedyra gjøre jobben med å holde vegetasjonen nede. Dette har gitt gode resultater i Finnemarka; jfr. Verpsetra, Nygårdsvollen, Jellumvollen, Glitreplassen, Sponevollen m.fl.

I forhold til biologisk mangfold generelt er det viktig at det er et visst beitetrykk, og dette er kanskje i minste laget i Finnemarka sett under ett i dag, men i enkelte områder er det høyt nok for å ta vare på det biologiske mangfoldet. Særlig på de gamle setervollene som det later til at dyrene kjenner godt til.

4.7 Glitrevannverket

Glitrevannverket er et interkommunalt selskap som skal forsyne eierkommunene Drammen, Lier, Nedre Eiker og Røyken med vann. Vanninntaket ligger på ca. 30 meters dybde og vannet føres i tunneler til Landfalltjern i Drammen (12 km) og til Eggevollen i Lier. Anlegget ble satt i drift i 1978, og har en kapasitet på 25 millioner m³ pr. år. Fra 1992 får også Frogn kommune på østsiden av Oslofjorden vann fra Glitre. (Schandy, T. og Helgesen, T., 2000).

Tilførsel av vann til inntaket i Glitre kommer i dag fra et nedslagsområde på 45 000 dekar skog og vann. Selve magasinet er på 3 800 dekar, og ligger i kommunene Lier; Nedre Eiker, Øvre Eiker og Modum. Sammen med omkringliggende større og mindre sjøer og vann utgjør vannareal ca. 6 500 dekar. Netto skogareal er således 38 500 dekar som i hovedsak eies av Børresen A/S. I resten av Finnemarka sitt skogområde er det også vannverk som forsyner Modum kommune. Øvre Eiker har også vannverk i området, men dette er for tiden ute av drift (Aalstad, 2000).

Det er brukt millionbeløp for å sikre naturen mot menneskelige forurensende aktivitet i det 45 km² store nedslagsfeltet til Glitre. Blant annet er all hyttebygging i nedslagsfeltet forbudt. Det samme er organiserte badeturer og teltslagning ved vannet. Glitre er derimot mye brukt av sportsfiskere. Rundt nesten hele vannet går det et skogsbilveinett hvor allmenn motorferdsel ikke er tillatt. Veiene er stengt med bom rundt hele, og setter en effektiv hindring for unødvendig ferdsel og tilgrising av miljøet. For syklistene er det et yndet turområde for man risikerer ikke å møte så mange biler, og det er mange muligheter for fine rundturer mellom de fire kommunene som møtes ved Glitre. (Schandy, T. og Helgesen, T., 2000).

I tilknytning til fornyet helsemessig godkjenning etter drikkevannsforskriften fra 1995, ble vannverket pålagt å fremme forslag til skjerpet klausulering innen 1.1. 2000. Dette skapte en del debatt, da det ble sagt at Glitrevannverket ønsket å fjerne beitende husdyr så langt fra vannkildene og tilrennende elver og bekker i så stor utstrekning som praktisk mulig uten å sperre av hele området. Det var særlig en del spørsmål knyttet til nye **mulige** smittestoffer, parasittene *Cryptosporidium parvum* og *Giardia intestinalis* som kan overføres til vann gjennom hudryggjødelse (Aalstad, S. 2000). Disse har skapt problemer i England, men er så langt ikke kjent i Norge, mulig på grunn av klimaforskjellene (Aamodt, L. pers.medd.).

I klausuleringen som er gjeldende står det i punkt 6:

”Det innføres ikke restriksjoner på beiting i nedslagsfeltet. Saltsteiner, utsettings- og innsamlingsplasser bør imidlertid legges i rimelig avstand fra selve Glitre.”

Aktuelle tiltak: Det har vært gjort mye og godt arbeid tidligere for å synliggjøre viktigheten av beitebruken i Finnemarka, særlig av beiterepresentant Hans Johan Skretteberg i Finnemarka Utmarksråd, samt at Syver Aalstad laget en rapport om ”Tiltak for å reduksjon av beitedyr i nedbørsområdet” i oktober 2000 (Aalstad, S. 2000). Slik klausuleringen ble i siste runde er det ingen grunn til å sette inn spesielle tiltak på dette området nå.

4.8 Hyttebygging og planarbeid

Det har skjedd lite hyttebygging i Finnemarka de siste 20 –30 år. Når det gjelder framtidig hyttebygging har alle kommunene hatt et generelt forbud mot hyttebygging i Finnemarka de siste tiårene. Nå har imidlertid Modum kommune åpnet for ny hyttebygging på tidligere godkjente tomter på to områder i Finnemarka, og de vil lage en egen kommunedelplan for fritidsbebyggelse i løpet av inneværende planperiode. Finnemarka Beitelag bør følge med og få komme med innspill til en slik kommunedelplan.

I tillegg har Nedre Eiker uttrykt at det er muligheter for en eventuell framtidig hyttebygging, men dette er kun på planleggingsstadiet, og mot Finnemarka er markagrensa allerede satt opp, så denne står trolig ganske sterkt..

Det er en del eldre hyttefelt, men de skulle være vel inneforstått med at det foregår beiting i Finnemarka. Det er stadig en del klager at det er møkk på setervollene, og at beitedyra er for nærgående til parkerte biler m.m.

Figur 4.8.a: Dette er fra Sollitjern i Holleia. Her ser vi at hytteeieren effektivt holder sauene vekk fra inngangspartiet, men samtidig får de hjelp av sauene til å holde en fin gressplen utenfor hytte.

Det er ikke noe forbud mot å gjerde inn hytter i Finnemarka, så vidt vi kjenner til. Fra beitebrugerhold er det ønskelig at man gjerder inn hyttene for å unngå møkk og tråkk rundt hytta og dermed klager fra hytteeierne. Men hytteeierne bør tenke på

vedlikehold innenfor dette gjerdet også og ikke gjerde inn mer enn strengt tatt nødvendig. Det er så få hytter at det ikke er noe problem med noen få inngjerdete hytter. Børresen A/S har blant annet gjerdet inn hyttene sine, noe som er med på å dempe konflikter. Bli det godkjent nye reguleringsplaner for hytter er det viktig at man er bevisst på gjerdespørsmålet. For beitedyr og vilt i Finnemarka er det særdeles viktig at det ikke blir en labyrint av gjerder rundt i utmarka.

Aktuelle tiltak: Gjerde inn et område akkurat rundt trappa på hytta, men ikke mer enn at du greier å slå det og holde vegetasjonen nede i løpet av sommeren, jfr. bilde fra Glitreplassen.

Det bør lages en huskeliste over hva som bør vurderes og eventuelt tas med i planarbeid som kommuneplanens arealdel og i reguleringsplaner. Punkt i en slik huskeliste kan være:

- Forholdet til beiteretten i utbyggingsområder. Gjelder den fortsatt etter utbygging? Hvor skal beitedyra i så fall være i utbyggingsområdet?
- Hvem har eventuelt ansvaret for gjerding? Har man rett til å sette opp gjerder i området?
- Det bør legges ved generell informasjon til utbygger om at området har vært eller er beiteområder. For Finnemarka har jo hele området vært et beiteområde, og så lenge det ikke blir gjerdet inn noe, så vil dyra fortsatt ha muligheten til å bevege seg over hele området.

Figur 4.8.b: Glitreplassen som ligger like ovenfor Glitre i hjertet av Finnemarka. Her har man gjerdet inn en større flekk rundt hytta, og det er for så vidt helt greit i forhold til beitebruken når det er så få hytter i Finnemarka. Men her ser det jo unektelig bedre og mer stelt ut utenfor hagegjerdet enn innenfor.

Fra arealdelen til kommuneplanen for Drammen: hele utmarksområde er et LNF-område. Ang. hyttebygging: Det er ikke tillatt med oppføring av ny eller vesenlig utvidelse av hyttebebyggelse i kommunens LNF-område.

Det står lite om utmarka og beitebruken i tekstdelen til kommuneplanen for Drammen. Det står at grensen mellom landbruks-, natur- og friluftsområdene og byggeområdene skal i hovedtrekk fortsatt ligge fast og praktiseres som en "markagrense".

Det står også noe om utvidelse av hytter, at utvidelsen ikke innebærer innlegging eller framføring av vann, avløp, vei eller strøm og ikke innvilges for hytter over 75 m².

Fra arealdelen i kommuneplanen for Lier:

Finnemarka er en egen LNF-sone 2. I hele kommunen er oppføring av ny eller vesentlig utvidelse av eksisterende fritidsbebyggelse ikke tillatt.

Andre viktige momenter fra tekstdelen:

”Manglende kunnskaper i befolkningen om landbruksnæringen, og liten respekt for dyrket mark og beitende dyr, kan påføre landbruket betydelig skade”.

Et viktig tiltak i forhold til beitedyr er igjen dette med å få opp noen informasjonsplakater om beitedyras betydning for utmarka, samt hvor man kan henvende seg for å få eller gi informasjon om beitedyr. Lier stiller også spørsmålsteget ved om økt rovdyrpress og drikkevannsrestriksjoner vil gi færre husdyr, mindre beiting og økt gjengroing? Dette er viktige spørsmål å stille seg i kommuneplanarbeidet i alle kommuner framover.

Lier kommune er godt i gang med å lage en landbruksplan for kommunen, og denne beitebruksplanen vil bli en del av den.

Fra PLANBESTEMMELSER i arealdelen til kommuneplanen for Modum:

LNF-områder for spredt fritidsbebyggelse

LNF 3: Innenfor de etablerte hytteområdene omkring Hvalsdammen / Gamledammen / Sandtjern og det området som betegnes som Backe-Tandberg Hyttefelt åpnes det adgang til oppføring av fritidsbebyggelse på bakgrunn av byggesøknad, på tomter som tidligere er fradelt til dette formål. Det tillates oppført inntil 10 hytter i hvert av områdene i planperioden. Ytterligere hyttebygging vil bli vurdert gjennom utarbeidelse av kommunedelplan for fritidsbebyggelse i løpet av planperioden. Kommunedelplanen vil legges til grunn for hytteutviklingen i kommunen ved neste kommuneplanrullering.

I tekstdelen til Modum står det nå etter siste revidering av kommuneplanen, (egengodkjent 13.juni 2005) noen ord nevnt noe om beiting i utmarka. Et eksempel til etterfølgelse for de andre kommunene når de skal revidere sin plan.

Utdrag fra tekstdelen i Modum:

Bruken av utmarksbeitene har lange tradisjoner i kommunen. De største beitelaga er Holleia- og Finnemarka beitelag. I tillegg har vi Nykirke- og Gruveåsen beitelag. Det hentes ut betydelige verdier fra utmarka i form av fôr til hovedsak sau, men og til en god del storfe. Beitedyra bidrar til å holde kulturlandskapet i utmarka åpent. I tillegg gjør de også en god jobb med å holde i sjakk uønsket vegetasjon i plante- og ungskofelt.

Fra kommuneplanen i Nedre Eiker: Det skal utarbeides en egen plan/melding som angir områder der det kan oppføres fritidsbebyggelse. Utenfor disse områdene er oppføring av fritidsbebyggelse ikke tillatt. Mål for arealbruk i perioden er blant annet å fastsette en markagrense (den er satt ned på gjeldende kart – Red. anm.).

Fra tekstdelen i kommuneplanen i Øvre Eiker: Det står ingenting nevnt om temaet beitebruk. Det nærmeste man kommer er et mål om å ta vare på pressede jord- og skogbruksarealer. Samt at man på plankartene ønsker å merke enkelte LNF-områder slik at en skal ha særlig oppmerksomhet mot at virksomheten i disse områdene bør ta hensyn til at de skal bevares som LNF-områder.

Mål med planarbeidet vårt må være å få inn noen ord om beitebruken i tekstdelen til kommuneplanene, slik at det ikke så lett glemmes. Arealdelen i kommuneplanen er juridisk bindende. Dessuten MÅ det stå noen ord om forholdet til beitebruk i alle reguleringsplaner som gjelder utmarksområder.

Det bør vedtas i hver kommune at beitebruksplanen skal være en del av arealdelen. Saken bør opp i hovedutvalgene. Når det er vedtatt kan saksnr. og vedtakene skrives inn her. Utmarksbeitene ligger stort sett i LNF-områdene. Felles for alle LNF-områdene er at konflikter med viktige landbruksinteresser (herunder beitebruk) skal unngås.

4.10 Turisme

I Finnemarka er det ikke noen stor utfordring og press i forhold til hytter og ny hytteutbygging. Det finnes en del hyttefelt fra 50- og 60-tallet, men disse er i stor grad vant til

at det er beitedyr i området. Derimot er det i de nedre deler en stor aktivitet i forhold til vanlig friluftsliv og bynær utmark. Det er mange som er på gåturer, trimturer, søndagsturer, fisketurer og ikke minst ”luft-bikkja-turer”. Sistnevnte kan være et problem i forhold til at folk ikke respekterer båndtvangen. Dagens befolkning er også i større grad redd for store dyr, og det kan være uheldig at større storfe forviller seg inn i de mest brukte turområdene. Nå er beitetrykket absolutt størst lenger nord i Finnemarka, det er få dyr i de nedre deler i Drammen, Nedre Eiker og nedre del av Lier.

Av viktige utfartsområder rundt Finnemarka er det nok størst press fra de bynære strøk; særlig ved Landfalltjern i Drammen, Årkvisla, Undersrud og Eikseterområdet i Lier og Årbogen i Nedre Eiker. Det er også en viss utfart via Glitreveien i Sjøstad fra Åmot ved Engarsetra, Geithus ved Glomsrudkollen og Vikersund mot Hovlandssetra. De aller fleste som drar inn i Finnemarka fra Øvre Eiker drar inn til området rundt Kolbrekkvann-Svarttjern-Lauvtjern. Her er det tildels stor trafikk. En god del trafikk er det også med utgangspunkt på Øvrevollen ved Branestjern.

4.11 Kartlegging

For å få den beste dokumentasjonen på de beste beiteområdene i Finnemarka kunne området vært kartlagt og vurdert i forhold til beitekvalitet av Norsk Jord- og Skogkartlegging (NIJOS). Dette er en svært kostbar oppgave, og det er bare få områder i landet som har fått utført slik kartlegging. Det er kanskje viktigst der områdene skal bygges ut til annen virksomhet slik at beiteområdene går tapt. I forbindelse med nye hyttefelter for eksempel vil det være veldig viktig å unngå de beste beiteområdene. Dette virker ikke til å være en umiddelbar trussel i Finnemarka, og Finnemarka Beitelag mente at kartleggingen skulle gjøres enkelt i denne planen.

Kartet som ligger vedlagt viser oppsatte sankebinge og salteplasser.

4.12 Informasjonsstrategier

Finnemarka Utmarksråd satte i 1993-95 opp informasjonstavler ved alle innfartsårer til Finnemarka, og disse bør brukes mer av beitelaget også. De var også med og ga tilskudd til tavlene.

Det bør sette opp liste over kontaktpersoner i forhold til sjuke og skadde dyr (skal vel egentlig stå på alle tavlene). Her bør det også stå telefonnr. til rovviltkonsulent for å kunne melde observasjoner av rovdyr og spor. Det kan også være en liste over telefonnr. til landbrukskontoret i aktuell kommune.

Litt fargerik og fin informasjon om verdien av beitedyr i kulturlandskapet og utmarka; særlig med tanke på det biologiske mangfoldet. Dette vil være viktig for å forsvare beitebruken ovenfor allmennheten.

Styringsgruppa foreslår også et **informasjonsmøte i Drammen** der arbeidet med beitebruksplanen blir presentert for forskjellige lag og foreninger; BJFF, DOT, NiB m.fl. Dette for å informere alle positive effektene av å ha dyr på beite, samt å informere litt om hvordan slike brukere av marka bør oppføre seg overfor beitedyr. Ta hensyn i forhold til løsbikkjer osv.

4.13 Fellestiltak med andre

Det finnes en god del fellestiltak man kan gjøre sammen med andre gjennom beitelaget. Her er noen eksempler fra beitebruksplanen i Nes, men i Finnemarka har man allerede benyttet seg av ordningene med å søke tilskudd til slike tiltak og det finnes et godt nettverk med slike tiltak rundt i marka, se IBU-kartet.

- Samle og skillekveer:
  - antall og størrelse tilpasses antall dyr, terreng og vegnett m.m.
- Sperregjerde:
  - kortere og lengre gjerde for å hindre at dyra kommer over i uønska områder o.a.
- Bruer og klopper
  - kan spare liv, spesielt om våren
- Sankefeller og salteplasser
  - kan være arbeidsbesparende, spesielt når det gjelder å finne de siste dyra om høsten
- Sikring av skorfester (= sprekker i fjellet, men det er lite av dette i Finnemarka), myrhull og lignende
  - kan med enkle midler oppnå store gevinster

I tillegg var et forslag fra Nes om å rydde driftsveier. Dette er ikke aktuelt i Finnemarka da skogsbilveienettet er såpass godt utbygd. Her vil man bruke eksisterende bilveier; ikke rydde driftsveier.

De tiltakene som allerede er etablert er vist på beitebrukskartet (IBU-kartet). Det er viktig å kjenne til tapsårsakene i de enkelte beitefelt, for å kunne sette inn de rette tiltaka. Det blir gitt tilskudd til slike investeringer i beiteområdene.

Det er viktig å lage avtaler med grunneierne der innretningene skal settes opp.

For å få gode tall for tilsyn og innsanking er det et ønske fra styret at medlemmene bruker mer tid på dokumentasjon. Eksempel på tilsynslistene fra Ørpen /Redalen Beitelag ligger vedlagt hvis medlemmene kan tenke seg å bruke dem på fortløpende dokumentasjon gjennom sommeren.

4.14 Koordinering

Arbeidet som skal gjøres i etterkant av at planen er ferdig vil bli koordinert av styret i beitelaget. I tiltakstabellene som er satt opp i neste kapittel er det satt opp forslag til personer og miljøer som har ansvaret for hver enkelt oppgave for å sikre seg at noen tar tak i det.

5. Tiltaksdel

Tiltakstabell. I denne tabellen er det satt opp de tiltakene som Finnemarka Beitelag er enige om at skal prioriteres med det første, og hvem som har ansvaret.

TILTAK	Ansvar	Tidsramme
Lage informasjonsfolder og infoplakater	Finnemarka Beitelag med hjelp av landbrukskontoret ? Prosjektleder – hvis finansiering.	I løpet av 2007 ?
Sette ut flere sankebinger, salteplasser m.m der det er nødvendig. Søke tilskudd	Styret i Finnemarka Beitelag	Ikke konkrete behov nå
Få til gode avtaler med grunneierne om veibruk og faste installasjoner	Finnemarka Beitelag	Etter behov
Aktiviteter i forhold til alt kommunalt planarbeid som medfører omdisponering av utmarksareal	Landbrukskontorene	Kontinuerlig
Lage huskeliste som bør brukes ved reguleringsplanarbeid	Prosjektleder hvis finansiering, ev. landbrukskontorene	2006
Følge opp politiet angående bøtelegging av brudd på båndtvangen	Finnemarka Beitelag ved leder	2004 - 2007
Få kommunene til å henge opp plakater om båndtvangen i utmarka.	Landbrukskontoret	Disse må fornyes jevnlig
Jobbe med felles båndtvangsbestemmelser for hele Finnemarka innen 2006, da disse må fornyes uansett	Finnemarka Beitelag må ta initiativ overfor kommunene	Ferdig forslag innen 2006
Forskningsprosjekt for å se på skogskader, gjerne i samarb. med HINT eller relevante forskningsinstitusjoner	Landbrukskontorene i samarbeid med FB og FMLA	I løpet av 2006
Møkk på setervollene – folk kan gjerde inn trammen sin. Noe som har vært praksis i lang tid, bl.a. på alle Børresen sine hytter.	Hytteeierne sjøl	
Sette opp skikkelig tall for tilsyn fra Finnemarka Beitelag for å få god dokumentasjon på hvor mye tid hver enkelt bruker på tilsyn. Særlig i løpet av sommeren. Leder ønsker et bedre samarbeid her.	Styret i Finnemarka Beitelag	Fra og med 2004
Dra i gang det samarbeidsutvalget som ble foreslått i ”Retningslinjer for beitebruk i Finnemarka” (se vedlegg 4).	Styret i Finnemarka Utmarksråd	Start i 2006

LITTERATURLISTE

- Aalstad, Syver, 2000.** Glitrevannverket. Tiltak for reduksjon av beitedyr i nedbørsområdet. Rapport ved utgangen av oktober 2000.
- Bjotveit, Olav, 2003.** Beitebruksplan for Ringerike og Hole
- Bryn, Anders, 2001.** Husdyrbeiting og biologisk mangfold i utmark. Sau og Geit nr. 1, 2001.
- Bøe, U. et.al. 2003.** Kviger på skogsbeite – fornuftig ressursutnytting eller skogens fiende? Publisert i "Utmarksbeite og store rovdyr. Området for miljø og utvikling". Delrapport 3 fra Forskningsprogrammet "Bruk og forvaltning av utmark" (red.: Vemund Jahren og John Petter Løvstad), NFR.
- Grostølen, Ingebjørg, 2003.** Beitebruksplan for Ål kommune.
- HINT-utredning nr. 47-2002.** Tap av sau i et bynært område – Vestmarka 2002. Høgskolen i Nord-Trøndelag
- Landbruksdepartementet, 2004.** Utdrag fra GJERDERETT OG BEITERETT fra landbruksdepartementet sine internett sider om regelverk:
<http://odin.dep.no/ld/norsk/regelverk/020021-990056/index-dok000-b-n-a.html>
- Larsson, John Y. og Rekdal, Yngve 2000.** Husdyrbeite i barskog – vegetasjonstyper og beiteverdier. NIJOS-rapport nr. 9 /2000
- Lund, Thure, 1996.** Moinger – med plog og øks. Bondelagene i Modum, Modum Småbrukerlag, Modum Skogeierlag.
- Lund, Thure, 1998.** Sauens historie i Modum. 80 år siden Østmodum Sauavlslag ble stiftet 1917-1998.
- Norderhaug, Ann, Austad, Ingvild, Hauge, Leif og Kvamme, Mons (et al) 1999.** Skjøtselsboka for kulturlandskap og gammel kulturmark. Landbruksforlaget.
- Røgeberg, Bjarne, 1982.** Finnemarka. 2001 Finnemarka II
- Schandy, Tom og Helgesen, Tom 2000** – Naturperler i Buskerud.

Muntlige kilder:

Bryn, Anders, Norsk institutt for jord- og skogkartlegging, NIJOS
Gurandsrud, Øivind, leder av Finnemarka Beitelag samt av Oddevall og Meren grunneierlag
Hals, Anders, redaktør i fagbladet SKOGEIEREN
Leirset, Øivind, landbrukssjef i Lier
Skretteberg, Hans Johan, beitebrukernes representant i Finnemarka Utmarksråd
Werp, Kjell Langer, leder av Finnemarka Utmarksråd og Østsiden Utmarks lag i Øvre Eiker

VEDLEGG

- 1) Vedtekter for Finnemarka Beitelag BA- Vedtatt 8. oktober 2003
- 2) Rapport skjema for FOREBYGGENDE TILTAK MOT ROVVILTSKADER 2003
- 3) Brukstabell over alle bruk i Finnemarka. Utarbeidet av Hans Johan Skretteberg, Modum.
- 4) Retningslinjer for beitebruk i Finnemarka. Utarbeidet i 2003 i samarbeid mellom Finnemarka Beitelag og Finnemarka Utmarksråd.
- 5) Tilsyn beitedyr 2005. Ørpen – Redalen beiteområde